№ 47 ניינטער יאָרגאַנג פּרייז 50 גר. 18 נאָוועמבער 1932 13listopada 1932

ליטעראַרישע בלעטער
אילוסטרירטע וואָכנשריפט פאַר ליטעראַטור טעאַטער און קונסט
פאַרלאַג ב. קלעצקין, וואַרשע

צוריקבליקן און אויסבליקן

(אַ שמועס מיט פּראָפ. פישל שניאורסאָן)

— ...אַט זענען מיר זיך ווידער צונויפגעקומען נאָך אַ הפסקה פון עטלעכע יאָר. איז עס נישט מאָדנע — מען קומט זיך אַזוי צו־נויף, מען פאָרט זיך פאַנאַנדער, גאַנצע וועלטטיילן טיילן אָפּ, און אַט ווידער צוזאַמען. און וויפיל מאָל חזרט זיך עס איבער זינט אונזער ערשטער באַפריינדשאַפט נאָך אַלס יונגע בחורימלעך אין קיעוו? און אַט אַזוי יאָר־איין יאָר־אויס גייט זיך יעדער איינער מיט זיינע טרוימען, מיט זיינע באַשטרעבונגען. אַט דוכט זיך, אַז מען צעגייט זיך גאָר אין פאַרשידענע זייטן, און ווידעראַמאָל אַ באַ־געגעניש — און יעדער איינער פון אונז מיט אַ נייער אָנלאָדונג, מיט אַ נייעם אָנוווקס. אַט קוק איך איצט אויף דיר, פישל, און עס נייען אַדורך שנעל די הויפּט־עטאַפּן דיינע: חסידישער עילוי, עקסטערן; „מאַך און אווע־נאַריום״־פּעריאָד; סטודענט אויפן בערלינער מעדיצינישן פאַקולטעט; אַסיסטענט ביים באַ־רימטן פּעטראָגראַדער פּסיכיאַטאָר פּראָפ. בעכ־טערעוו; דערנאָך — קיעוו בעת דער רעוואָ־לוציע מיטן העברעישן זשורנאַל „קדימה״ פאַר רעליגיעזער פילאָזאָפיע און פּסיכאָלאָגיע (צוזאַמען מיט פּראָפ. דוד קאָיגען, און חיים גרינבערג), ווען מיר האָבן געשאַפן אין קיעוו יידישע קולטור־געשיכטע; און אַט דיין „פּסי־כאָלאָגיע פון אינטימען קינדער־לעבן״; „קאַ־טאַסטראָפאַלע צייט און די וואַקסנדיקע דורות״; אַן „אָפּנויג״ — „חיים גראַוויצער״ און „קאַראַהאָד אָדער די פאַרבלאָנדזשעניש פון אברהם איצע קירזשנער״; און אַט ביסטו שוין ביי דער „מענטש־וויסנשאַפט״, „דער וועג צום מענטש״ און ווידעראַמאָל אַן „אָפּ־נויג״ — „די יידישע נקמה״. — און טרעפנ־דיק זיך איצט מיט דיר נאָך אַ הפסקה פון פינף יאָר, ווילט זיך מאַכן פאַר זיך גופא אַ שטיקל חשבון הנפש פון אוועקגעגאַנגענע יאָרן, וואַרפן אַ צוריקבליק און ממילא וועט עס זיין פאַר אונז ביידן אַ אויסבליק אין וויטערן גיין און טון. איז עס נישט טשעקאַווע טאַקע ביי אַזאַ צונויפטרעפן זיך קלאָר מאַכן, וואָס איז געווען אין אונזער זיגזאַגן־וועג אייגנס, דורכויס אייגנס, און וואָס עס געהער צום כלל...

— ע, נחמן, ווילסט גאָר אויף איין פוס אַלץ אויפנעמען און באַטראַכטן... אוודאי, געוויס איז יעדער איינער פון אונז ענג צוזאַ־מענגעבונדן מיטן אַלגעמיינעם. אַ געוויקס איז אַלעמאָל אַ פּראָדוקט פון באָדן, פון דער אַטמאָספערע, אין וועלכער ער וואַקסט. פונדעסט־וועגן האָט ער זיך זיין אייגענעם אויפבוי, וואָס קאָן און מוז באַ־טראַכט ווערן פאַר זיך...

— אָבער איצט, נאָך אַ שטיק מהלך פון יאָרן, פון תקופות, אינטערעסירט מיך אין אונז אָט וואָס — צי זענען מיר געווען בלויז שפּענדלעך אויף די גרויסע כוואַליעס פון ברויזנדיקן לעבן, אָדער פאַרקערט — מיר האָבן געקערעוועט אויך די שיף לויט אַ ריכ־טונג, וואָס אונז האָט זיך דאָ און דאָרט גע־וואָלט.

— אייגנטלעך פאַרגעסט מען ביי אָט די פאַרגלייכן, אַז דער מענטש גופא איז נישט נאָר אַ שפּענדל, נאָר אַליין אויך אַ טייל פון דער כוואַליע, מיט וועלכער ער ווערט גע־טראָגן. וואָס שייך מיך — ווערט מיר אַלץ מער קלאָרער מיין אינערלעך שטרעבן. וואָס איך זוך מיין גאַנץ לעבן עפּעס אַראָפּצו־רינגען פונם צייט־שטראָם. דאָס מיינט אין קלאָרע ווערטער — איך בין זייער פרי אַדורכגעדרונגען געוואָרן מיט דער „היסטאָ־רישער״ נייטיקייט פון דער אויפשטייגנדיקער און זיך צעבליענדיקער וועלטלעכער קולטור. שוין זייער פרי בין איך פאַרכאַפּט געוואָרן פון דער שאַפונגס־סטיכיע און פאַרשטאַנען די גרויסע שאַפונגס־באַדייטונג פון מאָדער־נער קונסט און וויסנשאַפט אינם אַלגעמיי־נעם און אינם יידישן לעבן. און שוין לאַנג ווי איך האָב איינגעזען די גרויסע באַגרע־נעצונגען און קרבנות אַפילו, וואָס עס האָט אויסצושטיין דאָס רעליגיעז - אינטימע אינם נשמה־לעבן צוליב דעם. און דאָ קומט מיין אינעווייניקסטע שטרעבונג צו זוכן און צו געפונען אַ פּלאַץ אין דער וועלטלעכער קולטור גופא, אין דעם טיפן באָדן פון קונסט און וויסנשאַפט, אויסצוקעמפן דעם פּלאַץ פאַר דעם אינטימען, פאַר דעם סאַמע־אינטימען נשמה־לעבן.

— איך דערמאָן מיך, פישל, פאַרשידענע מאָמענטן פון אונזער יוגנט. מיר קומען דאָך פון פאַרשידענע סביבות, און דאָך האַלסטו

נישט, אַז מיר זענען ווי געשיקט געוואָרן פון עמעצן אין דער ייִדישער וועלט צו דערפילן עפּעס שליחותן. און זע — מיר, די פאַרשיידענע — טרעפן זיך דאָך אָפּט ביי איין און דעמזעלבן פונקט, אויף איין באָדן, — ביי דער ייִדישער ליטעראַטור, שפּראַך און קולטור. דאַכט זיך דיר נישט, ווי אונזערע וועגן, הגם זיי גייען זיך אָפּט גאַר ווייט פאַנאַנדער, דאָך קרייצן זיי זיך אָפּט?...

— נו, יאָ! דו און בערנעלסאָן און די איבעריקע פון אונזער גרופּע האָבן זיך אַרויסגעלאָזט מיט דער דירעקטער שליחות צו העלפן דעם אויפבוי פון דער ייִדיש־וועלטלעכער ליטעראַטור, ליטעראַטור־קריטיק, טעאַטער, שול־וועזן און ייִדישער קולטור אויף פאַרשיידענע געביטן (ס'איז גענוג צו דערמאָנען אייער ראָלע אויך געזעלשאַפטלעך אינם אויפבוי פון דער אוקראַינער „קולטור־ליגע"!). און איר האָט טאַקע געאַרבעט און געשאַפן מיט דער גאַנצער נאַיווקייט און זיכערקייט פון אַ באַרופונג, וואָס זעט די אויפגעבויטע ווענט, אָבער נישט די מאוימדיקע לעכער, דורך וועלכע עס בלאָזן אויפרייסנדיקע ווינטן פון „אייביקע" פּראָבלעמען. פאַרכאַפּט פון דער אַרבעט, האָט איר אַפילו געקוקט פון אויבן אַראָפּ אויף דער שווערער פּראָבלעמאַטיק און מעטאַפיזישער נויט פון מענטשלעכן נשמה־לעבן. איר האָט געקעמפט פאַר ייִדיש, פאַר שפּראַך און ליטעראַטור, און קיין צייט נישט געהאַט פאַר די „לעצטע" פראַגן פון דעם מענטש־לעבן.

— אָבער דאָך, פישל, קומסטו אַלעמאָל צו אונזער ערדישן קאַמף־פּלאַץ. אַז דו לאָזט זיך אַראָפּ פון דיינע הויכע פּראָבלעמאַטישע עולמות צו אונז, איז עס ביי דיר נישט קיין עליה, נאָר אַ ירידה?

— איך מוז דיר פאַריכטן דיין אויסדרוק: איך לאָז מיך נישט אַראָפּ, ווייל איך שטיי פון אָנהויב אָן מיט אייך־מיט אונז, אויף איין באָדן, מעגן ווי אין פלוג אויסזען אונזערע וועגן אַנדערע. און דווקא דורך אייער־אונזער אויפבוי זענען בולטער געוואָרן די דערמאָנטע לעכער אינם בנין. דו האָסט דאָך ליב, אַז מען רעדט קאָנקרעטער, וועל איך רעדן קאָנקרעטער: שוין ביי די ערשטע טריט פון דער ייִדישער שול־אַרבעט, האָט מען זיך אָנגעשטויסן אויף די גרויסע רעטענישן פון דער קינדער־נשמה, וואָס האָט גלייך פאַרלאַנגט אַקטיווע איינשטעלונג אויף דאָס אינערלעכע פּסיכישע לעבן. גראָד אין די צייטן פון גרויסע סאָציאַלע קאַטאַסטראָפעס האָט מען זיך אין דער קינדערוועלט באַגעגנט פנים אל פנים מיט די שוין כלל נישט אַבסטראַקטע, נאָר טאַקע קאָנקרעטטראַגישע „אייביקע" פּראָבלעמען. — דאָס אָפּגעשטאַנענע אָדער נערוועזע קינד דערמאָנט אָן די אייביקע נשמה־ליידן, וואָס לויערן אַזוי אָדער אַנדערש אויף יעדן פון אונז אין די סאַמע טיפענישן פון אונזער עקזיסטענץ. צווישן די סאַמע האַרטע, פעסטע, ממשותדיקע ווענט פון דער וועלטלעכער קולטור האָבן מיר גראָד געפונען די געלעגנהייט און דעם צוואַנג צו פאַרוועבן אָט די דאָזיקע בלויזן, וואָס באַדראָען דעם גאַנצן מאָדערנעם קולטור־בנין.

— פאַרוואָס, פישל, מיינסטו אַלץ, אַז אין אונזער ייִדישן לעבן זענען אָט די נשמה־בלויזן די עיקרדיקע. פאַרוואָס זאָלסטו אַלץ שוועבן אין די הויכע וועלטן. קוק מיט ממשותדיקע אויגן אויף דער ייִדישערווירקלעכקייט, קוק זיך צו, ווי ביי היינטיקן טאָג קאָן לעבן און לעבט זיך אויס די ייִדישע מאַסע דאָ און דאָרט נאָר מיט ייִדיש, מיט ייִדיש שאַפן, און די קיבוצים, ישובים, וואָס איגנאָרירן ייִדיש, שענקען עס נישט די פולע אויפמערקזאַמקייט, קומען פאַר דער ייִדישער נאַציע אום. דאָס איטאַליענישע ייִדנטום, דאָס ענגלישע, עסטרייכישע, אונגאַרישע, — און וועט נישט זיין אַזוי אויך דער גורל פון דעם אַמעריקאַנער און אויך פוילישן ייִדנטום אַזוי, אויב מיר וועלן נישט אין אַזאַ סכנה־צייט ליינגן דעם גאַנצן געוויכט אויף דעם ייִדיש־אויסלעבן זיך מיט ייִדישער שפּראַך און ייִדישער קולטור? וואָס זענען די נשמה־בלויזן, וואָס דו זעסט, אין פאַרגלייך מיט די קאָנקרעטע בלויזן...

— אָט דאָס איז טאַקע דער אונטערשייד צווישן אונז נאָך פון סאַמע אָנהייב פון אונזער וועג, אייגנטלעך אויך דער וועג פון דער מאָדערנער וועלטלעכער קולטור, וואָס שטעלט אין מיטלפּונקט די אַנטוויקלונג פון דער פיזישער קולטור, אָבער נישט פון דער פּסיכישער קולטור; קערפּער־קולטור, אָבער נישט נשמה־קולטור. פּלוצים אָבער האָט מען זיך אַרומגעזען, אַז מען שטייט פאַר אַ נערוועזן יאָרהונדערט, אַ יאָרהונדערט, וואָס האָט באַזיגט דורך דער טעכניק אַלץ מער די נאַטור און פאַרלירט אַלץ מער די שליטה אויף דער אייגענער פּסיכיק. דער נערוועזער מענטש שטייט איצט אין מיטלפּונקט פון דער וועלט־קולטור, און פרויד איז געוואָרן נישט־ווייניקער אַקטועל, ווי מאַרקס, למשל, פאַר די ברייטע אינטעליגענטע שיכטן. און ווי אַלעמאָל פאַרשפּעטיקן מיר ייִדן אויך דאָ. דער קריזיס פונם אייראָפּעישן קולטור־באַוווסטזיין הויבט ערשט אָן קוים־קוים צו פילן זיך ביי אונז. עס איז זייער כאַראַקטעריסטיש פאַר אונזער צייט, וואָס דער פּסיכישער קריזיס האָט געפונען אָן אויסוועג אין דער פרוידיאַנישער סעקסועלער דאָגמאַטיק. און גראָד אין דעם באַשטייט די וויכטיקע אויפגאַבע פון אונזער מענטש־וויסנשאַפט — אַרויסצוגיין פון אָט דעם פּאַנסעקסואַליזם צו דעם אויפשוווּנג פון דער אומענדלעך־פילגעשטאַלטיקער פערזענלעכקייט. — אויב דו ווילסט זיך דאָ באַנוצן מיט דעם מאָדערנעם וויסנשאַפטלעכן זשאַרגאָן, קאָנסטו זאָגן, אַז מיר ברענגען אַרויס דעם דיאַגנאָסי־קאָמפּלעקס, דעם פּאַטעטישן אויפברויז פון דעם מענטשלעכן לעבנס־דראַנג, די שעפערישע שפּיל און טרוים־ליידנשאַפט...

— ווידער דאַרף איך דיך אַראָפּציִען פון פילאָזאָפישע הויכן צום קאָנקרעטן לעבן. אונזערע קולטור־באַשטרעבונגען זענען איצט נישט קיין אַבסטראַקטע, „השכלה בת־שמים"; אונזער קולטור־קאַמף איז אַ סאָציאַלער, און וואָס האָט צו טון דיין מענטש־וויסנשאַפט מיט דעם ממשותדיקן טאָג־טעגלעכן לעבן?

— געוויס האָט אונזער מענטש־וויסנשאַפט אַ ממשותדיקע באַציִונג מיטן אַרומיקן לעבן. פרויד און אַדלער שטאַמען פון אַסימילירטער ייִדישער בורזשואַזיע אין מערב־אייראָפּע און אין זייער אויסגעוואָרצלטקייט האָבן זיי נישט קיין נאַציאָנאַלן און נישט קיין סאָציאַלן אָנהאַלט און אינהאַלט. איז ממילא אַלץ ביי זיי געשטעלט אויפן פּרימיטיוון סעקס אָדער מאַכט־אינסטינקט, וואָס טויכן אויף יעדעס מאָל אין דער געשיכטע אין תקופות פון דעגענעראַציע (אַזוי איז געווען אין רוים אין דער ירידה־צייט, אַזוי אויך אין רוסלאַנד נאָך 1905!). — אָבער די מענטש־וויסנשאַפט און אירע קרובהשע שטרעבונגען קומען פון די נעדיכטע שיכטן פון רוסישן ייִדנטום, וואָס האָט אַזוי אינטענסיוו אַדורכגעלעבט סיי די נאַציאָנאַל־רעליגיעזע און סיי די סאָציאַל־עטישע ליידנשאַפטן. אַזוי־אַרום האָבן זיי געבראַכט צום וויסנשאַפטלעכן אויסדרוק פּאַטעטישע כחות פון דער פילזייטיקער מענטש־פערזענלעכקייט... און די שפּורן פון אָט דעם קאַמף זע איך אומעטום, אין דעם קאָנקרעטן לעבן פון אַרום.

— און ווי האָט זיך אָפּגערופן אויף דיר דיינע פינף יאָר זיין אין אַמעריקע? האָט עס באַפעסטיקט דיין אמונה אין אונזער ווייטערדיקן קולטור־קיום, האָט עס דיך דערמוטיקט פאַר ווייטערדיקע שאַפערישע אַרבעטן?

— דו האָסט אָנגערירט זייער אַ ווייטיקדיקן פּונקט און ברענענדיקע פראַגע, וואָס וועגן איר איז נאָך צו־פרי און צו־שווער צו רעדן. אין דער ייִדישער אַמעריקע שלאָגט זיך אַדורך אין שווערע טראַגישע ליידן אַ נייער קולטור־שטראָם, וואָס וועט מסתמא מיט דער צייט ווערן אַלץ־מעכטיקער. אָבער דערווייל בין איך מקנא אייך אַלע, וואָס לעבן צווישן אָן אָרגאַנישן און עכטן ייִדנטום, וווּ, פּראָסט גערעדט, טאַטעס געבן אָפּ זייערע קינדער אין ייִדישע שולן, וווּ ייִדישע קולטור לעבט נישט נאָר אין ביכער, נאָר אין לעבעדיקן לעבן. דאָרט אָבער פילט מען זיך אָפּטמאָל ווי צווישן אַ שפּאָגל־נייעם נאַציאָנאַלן „יאַהודיזם" סיי ביי די ייִדישיסטן, סיי ביי די העברעיסטן און אַזוי אויך ביי דער אָרטאָדאָקסיע. אַלע שיקן זייערע קינדער אין אַמעריקאַנער שולן, און אַלע מאַכן זיי זיך נישט ווויסנדיק און נישט זעענדיק, ווי די אַמעריקאַניש־דערצויגענע קינדער אַמעריקאַניזירן זייערע היימען, און ווי עכטע יאַהודים רעדוצירט מען די ייִדישע אידעאַלן אויף אַלערליי מיני „טעטיקייטן", וואָס שטייען אויסער אייגענער היים און אויסער אייגענער גאַס. אָבער עס בלאָזן שוין דאָרט נייע ווינטן, וואָס גראָבן אונטער דעם „יאַהודיזם" און זיי וועלן לאָזן אויפריכטן אַ נייעם ייִדישן קולטור־אָרגאַנישן אויפוווּקס, — און ערשט דאַן וועט רעכט קאָנען קומען די קעגנזייטיקע השפּעה פון דער ייִדישער אַמעריקע און אייראָפּע. אַמעריקע, מוז איך דיר זאָגן, נחמן, איז אַ גרויסער נסיון פאַר יעדן ייִדישן קולטור־אַרבעטער, וואָס מוז שטעלן אויף פּראָבע זיין גלויבן און ווידערשטאַנד־קראַפט. — און קומענדיק אַהער צו אייך און אָנגעמענדיק זיך דאָ מיט מוט און גלויבן, ווער איך פעסטער און זיכערער, אַז צי מיר קענען, צי מיר קענען נישט — מיר וועלן דעם נסיון ביישטיין! און דאָ מוזן מיר שוין גיין האַנט ביי האַנט. מיר זענען דאָך נישט קיין געפּיעשטשעטע קינדער פון אַ פּריווילעגירטער קולטור. שוין נישט איין מאָל איז אונז אויסגעקומען צו שאַפן די לופט, מיט וועלכער מיר מוזן אָטעמען! — אָבער זאָל זיין גענוג, אונזער שמועס קאָן חלילה נאָך ווערן סענטימענטאַלער. מער פעלט אונז נישט!

נחמן מייזיל

א. אלמי/ניו־יאָרק

א. לוצקי און זיין ניי בוך

א. לוצקי

מיר לעבן אין א צייט פון פּאַספּאָרטן. אויפן רוסישן מענטש אונטער די צאַרן האָט מען געזאָגט, אז דער פּאַספּאָרט איז זיין צווייטע נשמה, דען אָן אים האָט ער קיין שריט נישט געקענט מאַכן. איצט קאָן מען דאָס זאָגן אויף יעדן מענטש פון יעדן לאַנד. פּאַספּאָרטן וויזעס... א פאַרמאַכטע וועלט. דער גרענעץ־וועכטער האַלט זיין שאַרף אויג אויף אונז, היט איטלעכן טריט אונזערן. און דאָס ערגסטע: אויך אין דער גייסטיקער וועלט—פּאַספּאָרטן, וויזעס, צאָל־אַמטן, גרענעץ־וועכטער. קינסטלער גייען אַרום מיט אָפּגעשטעמפּלטע נשמות, מיט וויזירטע, קאָנטראָלירטע און רעגולירטע שאַפונגען, כסדר גרייט מיטן פּאַספּאָרט, זיך צו אידענטיפיצירן. די ערשטע פראַגע, וואָס מ'שטעלט דעם דיכטער, איז: „אייער פּאַספּאָרט?" געווים, אין דער וועלט פון גייסט האָט עס אַן אַנדער נאָמען: אָריענטאַציע, ריכטונג, שולע. און דער דיכטער מיט דעם וויזירטן פּאַספּאָרט באַמיט זיך כסדר צו האַלטן זיך אין ראַם און צאַם פון זיין באַשטימטער „אָנגעהעריקייט", פּאַסט צו זיין קינסטלעריש געמיט צום שטעמפּל אויף זיין אידענטיפיקאַציע־קאַרטע — קומט זיין שאַפן טאַקע אָפּט אַרויס צעהויקערט, צעשעדיקט, כשמהלאָז — מילא, אפי „ס'האַלט אויס" די פאַרויס־אָנגעצייכנטע ליניע...

אָבער דער דיכטער, ווי יעדער קינסטלער, איז סוף־כל־סוף און קודם־כל — מענטש. וואָס מער מענטש, אַלץ מער דיכטער; יוואָס מער דיכטער, אַלץ מער מענטש — און מענטש זיין מיינט: זיך באַוועגן אין א דריי־דימענזיעלער וועלט, מיט א חוש פאַר א פערטער — און אפשר אויך א פינפטער — דימענזיע. דער עכטער דיכטער, ווי דער עכטער מענטש, דאַרף קענען אויף זיך זאָגן, מיט די ווערטער פון יענעם דענקער, אז אַלץ, וואָס איז מענטשלעך, איז אים נישט פרעמד. אָריענטאַציע, ריכטונג, שולע — דאָס איז גרענעץ, צאַם, איין־דימענזיעלע, איינפאַרביקע און איינטאָניקע וועלט. אויג און אויער תמיד צו איין פונקט געווענדט. די דיסציפּלינירטע, באַוווּסטזיניקע אידייע דערלאָזט נישט דעם פרייען, אומגעצוווּנגענעם שטראָם פון אינטואיציע און עמאָציע, פון דעם גאַנצן אומבאַוווּסטזיניקן און אונטערבאַוווּסטזיניקן לעבן. דער „געלייניעטער" דיכטער איז אַזוי־אַרום נישט קיין פולער מענטש און דערפאַר קאָן אויך דער דאָזיקער מענטש נישט זיין קיין פולער דיכטער.

חעריבער האָב איך הנאה צו שרייבן מכח א דיכטער אָן א פּאַספּאָרט, אָן ליניעס, אָן ריכטונגען, אָן אַן אָריענטאַציע; בקצור, מכח איינעם, וואָס אָנשטאָט וויזעס, האָט ער וויזיעס; אָנשטאָט צו האָבן אַן אידעע וועגן דיכטונג, גיט ער אונז דיכטונג, וואָס שפּרודלט מיט אידעען. אַזאַ דיכטער איז א. לוצקי.

הורך לוצקין (ווי דורך אַנדערע עכטע דיכטער) ווער איך איבערגעצייגט, אז א דיכטער דאַרף פריי זיין פון באַשטימטע, אָנגעצייכנטע „שולעס" און אָריענטאַציעס — ער דאַרף זיך אָריענטירן אויף אַלץ און אויף אַלעמען, אויף וואָס אויג און אויער פאַלט, וואָס זיין טאַלאַנט נעמט אויף און וואָס איז נושא־חן ביי זיין קינסטלערישער פערזענלעכקייט. דאָס איז מעשה־מענטש און מעשה־דיכטער. לוצקי איז הורך און דורך מענטשלעך, מיט אַלע מעלות און אַלע חסרונות און שוואַכקייטן פון דעם מענטש, אָט ווי ער איז פון אדמן אָן — דערפאַר דער באַרעדסטער מענטש אין דער יידיש־ליטעראַרישער גאַס... אַזוי מענטשלעך איז ער, אז נישט נאָר אַלץ, וואָס איז מענטשלעך, איז אים אייגן, נאָר ער פאַרמענטשלעכט די גאַנצע וועלט, די אָרגאַנישע, ווי די אומאָרגאַנישע, דאָס שפּענדל און די פליג; דאָס שטיקל פּאַפּיר און דער רעגן — אפילו מטבעות און קאַרטאָפל פירן זיך ביי אים אויף ווי מענטשן און פילאָזאָפירן. פאַראַן ביי אים דערפאַר מענטשן אָן ווערטער, אָבער אויך ווערטער אָן מענטשן — די ווערטער אַליין רעדן, די אותיות, די פונקטואַציעס אפילו, ווי די מוזיקאַלישע אינסטרומענטן שפּילן ביי אים אָן מענטשלעכער הילף.

יאָ, און אַזוי מענטשלעך איז ער, לוצקי, אז ער האַלט זיך אפילו נישט אָפּ צו זאָגן נאַרישקייטן — דער גרעסטער חכם באַנאַרישט זיך דאָך אַמאָל! אָבער ס'איז קענטיק, אז לוצקי אַליין ווייס נישט, אז ס'איז א נאַרישקייט. וואָס איז דען א נאַרישקייט? אָט וועט די נאַרישקייט באַלד זאָגן א חכמה — און פאַרטיק!... און אויב איר ווילט, איז עס כלל קיין נאַרישקייט נישט. ער האָט עס דען געזאָגט? געזאָגט האָט דאָך דאָס דער בוים, דער פאָרהאַנג, דאָס שטויבעלע — אָט אַזוי רעדן זיי! אדרבא, הערט זיך צו... און אויב אייך געפעלט נישט, רופט דעם בוים, אָדער דעם פאָרהאַנג, אָדער דאָס שטויבעלע — שוטה!... זאָג איך פונדעסטוועגן לוצקין, ער זאָל זיין מער איבערקלייבעריש, נאָר אין האַרצן בעט איך, אז ער זאָל מיך נישט פאָלגן — זאָל ער רעדן און באַזינגען — און מירן שוין שפּעטער אַליין קלייבן און אויסקלייבן. דער כח זיינער באַשטייט דאָך אין דעם, וואָס ער שטעלט זיך אָפּ אויף אַלצדינג, אויפן פּלאַנעט איבערן קאָפּ און אויפן שטויבעלע אונטער די פיס — נישטאָ ביי אים קיין גרענעץ צווישן גרויס און קליין, מיאוס און שיין, אויבערוועלט און אונטערוועלט. גאַנץ אָפּט ווערט ביי אים גאָר דאָס גרויסע, קליין און דאָס קליינע, גרויס; דאָס מיאוסע, שיין און דאָס שיינע מיאוס; די אויבערוועלט, אַן אונטערוועלט און די אונטערוועלט, אַן אויבערוועלט.

דער הויפּט־כח לוצקיס — אָט דער כח, וואָס צווינגט אים אַלצדינג אויפצונעמען און וואָס שטופּט אים צו זאָגן — איז א פּרימיטיווע, א רויער און ערדיש־פרישער. ער שטעלט זיך אָפּ אויף זאַכן, וואָס אונז זעען זיי שוין אויס זעלבסטפאַרשטענדלעך און נאַטירלעך, און ער פילאָזאָפירט מכח ענינים, וואָס איינער, וועלכער איז באַלאָדן מיט אַלע זיבן־און־ניינציק חכמות, האַלט שוין פאַר קינדיש וועגן זיי צו פילאָזאָפירן. אָבער אַז לוצקי ברענגט אַרויס דאָס שטיק פּרימיטיוו־קינדישע חכמה, צעשמייכלט זיך פון תענוג דער אויסגעאיידלטער אינטעלעקטואַל און דערנאָך פאַרמאַכט ער אַן אויג און פאַסמאַסעוועט זיך: „איי, איי, איי ווי פריש! ס'איז דאָך גאָר נײַ! די קאַלוזשע רעדט דאָך ווערטער! דעם רבינס הויז זאָגט דאָך טיפערע תורה, ווי דער רבי אַליין... אגב, דאַכט זיך מיר, אז קיינער האָט נאָך אַזוי קורץ און שאַרף נישט געזאָגט תורה — סתרי־תורה, איבערגעבנדיק נישט נאָר דעם תוך פון חסידיזם, נאָר בכלל דעם תוך פון מענטשן און זאַכן, וואָס זייער „תכלית איז די טיף", ווי דאָס טוט דעם רבינס הויז ביי לוצקין.

אַלבערט איינשטיין זאָגט אין זיינס אַן עסיי, אז זיין רעליגיע איז — דאָס וווּנדערן זיך. אויב אַזוי, איז לוצקי דער רעליגיעזסטער דיכטער. אַלץ פאַרוווּנדערט אים. אַלץ זעט ער. אַלץ באַטאַפּט ער מיט זיינע חושים. און ער וווּנדערט זיך אָן־אויפהער, ווי דער פּרימיטיוו, אויף דער אַרומיקער וועלט און אויף זיינע איינענע גלידער. ס'דערמאָנט זיך מיר, ווי מיר צוויי — לוצקי און איך — האָבן מיר מיט יאָרן צוריק געשפּאַצירט איבער די פעלדער און וועלדער פון לאָנג־איילאַנד. לוצקי איז נאָך דעמאָלט געווען אַהרן צוקער און געשריבן לידער לויט א באַשטימטן קלאַסישן מוסטער, אָבער געזאָגט לידער האָט ער שוין דעמאָלט גאַנץ אַנדערע, אָט אַזוינע, ווי עס שרייבט אין די לעצטע יאָרן א. לוצקי, דער פסידאָנים, וואָס אַב. קאַהאַן האָט אים געגעבן. דער שפּאַציר האָט געהויערט היפּש לאַנג, מחמת צוקער האָט זיך אויף איטלעכן טריט אָפּגעשטעלט, באַטראַכט יעדעס ביימעלע און יעדעס זשוקעלע: דאַכט זיך נישט, אז די ביימער גייען אונז נאָך? זעט נאָר דאָס זשוקעלע דאָרט — זעט עס נישט אויס, ווי ס'וואָלט — — כ'געדענק שוין נישט, ווי ס'וואָלט — וואָס... אָבער לוצקי האָט גערעדט און געפילאָזאָפירט, פערזן גאַנצע אַרויסגעוואָרפן. און איך האָב מיט א שמייכל באַמערקט: נו, שרייבט עס אָן... דאָס איז געווען קורץ נאָך דעם, ווי איך האָב, א שטיקל צייט נאָך זיין קומען קיין אַמעריקע, אים אָפּגעזאָגט זיין דיכטער־לעבן; געוווּנדערט זיך אויף נח פּרילוצקין, וואָס האָט צוקערן, אין א רעקאָמענדאַציע־בריוו צו מיר, פאָרגעשטעלט פאַר א באַנאַבטן דיכטער און אַקטיאָר, אָבער אויף מיר האָבן יענע לידער זיינע קיין שום איינדרוק נישט געמאַכט — ווייזט אויס, אז נ. פּרילוצקי האָט אין צוקערן דערשמעקט דעם שפּעטערדיקן לוצקין... און אַזוי ווי מ'פּלפּולט זיך ביי אונז (ווי וועגן קיין

שום אנדערן דיכטער) ווער ס'איז לוצקים קאָלומבוס, אברהם רייזען, חיים ליבערמאַן, אָדער אַלמי, זאָג איך דאָ, אז דער קרעדיט קומט פרילוצקין. אויב ער איז נישט געווען קאָלומבוס, איז ער זיכער געווען לייף עריקסאָן...

אין לוצקים דיכטערישער אנטוויקלונג, וואָס האָט זיך אָפּגעשפּילט פאַר מיינע אויגן, איז מיר קלאָר געוואָרן דער וועג פון דעם חסידישן רבין, פון זיין התגלות ביז דער מדרגה פון א פאָלקס־מיט—יענער חסידישער רבי, וואָס וואַקסט ארויס פון המון־עם, אמאָל אליין א פשוט שניידערל, וואָס, אין היפוך, צום רב דעם למדן, דעם גרויסן בקי, איז ער א פּראָסטער חי־וקים און דאָך ציט ער צו זיך, דאָך לעקט די פינגער פון זיין תורה נישט נאָר דער פשוטער ייד, נאָר אפילו דער קענער. ס'איז נישט די טיפע, האָר־שפּאַלטנדיקע חקירה פון דער רבנישער תורה — ס'איז עפּעס אנדערש: א קניטשל, א קוועטש אויף אַן אות — און ס'אַנטפּלעקט זיך א וועלט. ס'איז מלא־טעם. אמאָל איז דער טעם גאָרנישט אין דעם געזאָגטן, נאָר אינם שטייגער פון זאָגן, אינם אופן ווי דער רבי באַטאָנט עס, אינם פינטל מיטן אויג, אין די פאַרשיידענע האַוואַיעס און זשעסטיקולאַציעס. אָט אזא חסידישער רבי איז לוצקי. זיינע לירישע לידער, ווי זיינע לאַנגע אימפּראָוויזאַציעס, זענען „גאָט־יידישע" תורה. אפילו אין דעם אופן ווי לוצקי זאָגט זיי, די שאַפונגען זיינע, ווי ער טראָגט זיי פאָר, אין די „שטיק", וואָס ער מאַכט דערביי — אין דעם אַלעם איז דאָ „גאָט־יידישעס", רבישער שטייגער. ער דערמאָנט אויך אָן דעם פאָלקסטימלעכן מגיד, און אַלע דריי, דער רבי, דער מגיד און לוצקי, לערנען אונז, אז דער וועג צו תורה ודעת, צו קלוגשאַפט און דערקענטעניש, גייט נישט אַלעמאָל דורכן אינטעלעקט, דורכן מח — דעם בוידעם, וואָס איז פאַרלייגט מיט קלוגע ספרים, — נאָר גאַנץ אָפט דורך דער בלינדער סטיכיע, דורך די געהיימע אונטערערדישע קאַנאַלן — מ'קאָן עס רופן אינטואיציע, אָדער זעקסטער חוש, סיי־ווי, ווי מיר זאָלן זיך אזוינע דערשיינונגען נישט וועלן דערקלערן, וועלן מיר פון קיין שום סאָרט דעפיניציע נישט אויפגעקלערט ווערן...

פון לוצקין שפּאָרט די תורה—זיין געזאַנג—ווי פון א ברייטצעעפנטן קוואַל, וואָס רייסט זיך זיגזאַגיש אין אַלע זייטן, דורך פעלזן און דורך אָפּגרונטן, דורך די קלענסטע שפּעלטלעך דורך זומפּן... און דער שטראָם טראָגט מיט זיך סיי קוואַליקרלוויטער וואַסער, וואָס איז מחיה־נפשות, סיי בלאָטקעלעך; סיי גינגאָלדענע שמעטערלינגלעך און קאָלירדרייכע זשוקלעך; סיי אַלערליי שרצים — ס'איז א שטראָם, וואָס ער אליין האָט אויף אים קיין שליטה נישט און קאָן אים נישט—און ווייסט אים נישט ווי אזוי — אָפּצוהאַלטן. ס'איז א גאָט־זאַך: ס'שטראָמט, ס'פליִיצט, ס'מבולט. אפילו דער ניאַגאַראַ־וואַסערפאַל ווערט ווינטער איינגעפרוירן און אפילו דער סמבטיון רוט שבת, אָבער לוצקים שטראָם פליִיצט אַלעמאָל, אָן־אויפהער. א שטראָם פון געזאַנג און קלאַנג — — א קוואַל פון תורה — — — ס'רינט דורך זיינע אויגן און אויערן, דורך די צעלן פון זיין הויט, דורך זיינע פיס און זיינע פינגער פון די הענט — די פינגער זיינע, וואָס זענען, ווי ער זאָגט, יידן... ס'איז א יידיש געזאַנג, א יידישער שטייגער, אָבער אויך אוניווערסאַל. און וויפיל עס פליִיצט נישט פון אים, איז אים נאָך אַלץ ענג, נאָך אַלץ בלייבט אין אים אַן איבערפלוס, ווי ער אליין זאָגט וועגן זיך אין זיין ליד „גרויס געזאַנג אין מיר" („אומעטיק און פריילעך", ז. 134):

מיין ווילן ווייגט אין מיר —
פון גרויס געזאַנג אין מיר.

מיינע גלידער קניען זיך — און בעטן.
מיינע גלידער ציען זיך — און מאָנען.

גרויס געזאַנג אין מיר —
זינג ארויס פון מיר.

מיר איז ענג פון איבערפלוס אין מיר.
איך וויל ווערן.
איך ווער פאַרצערט פון וועלן ווערן.

ער ווערט פאַרצערט פון „וועלן ווערן", כאָטש וואָס ווערן — דאָס ווייס ער נישט. און, אייגנטלעך, קאָן מען ווערן? ס'איז דער אייביקער דראַנג פון דעם תוהו צו ווערן, צו פאָרעמען און פורעמען זיך, צו געשטאַלטיקן זיך אין עפּעס. ס'איז דאָס געשריי פון דעם ערשטן אָנהייב ביז דעם לעצטן סוף, וואָס לוצקי האָט עס אומבאַוווסטזיניק, אינטואיטיוו, אויפגענומען. ס'איז דאָס אייביקע ווערן, וואָס ווערט נישט. דער איבערגאַנג פון פאָרם צו פאָרם, פון געשטאַלט צו געשטאַלט, דער גלגולים־קייקל — און דערפאַר איז יעדע פאָרם און יעדעס געשטאַלט אין תוך אויך — כאַאָס, תוהו, ווייל נאָך אין דער בחינה פון ווערן, פון נישטגעוואָרן, פון נישטדערגאַנגען צום לעצטן געשטאַלט, וואָס געפינט זיך אפשר אין פּאָטענץ פון דער יצירה, אָבער וואָס וועט, מעגלעך, קיינמאָל נישט דערגרייכט ווערן... נאָר דאָס רייסן זיך איז דאָ און אָפּשטעלן קאָן מען זיך נישט. מ'קאָן נישט בלייבן — ווי לוצקי טאַקע פרעגט און ענטפערט אין זיין ליד „וואַסערן" (דאָרט, ז. 177): „בלייבן? — נישטאָ ביי וואָס צו בלייבן". און דער שטראָם פון זיין געזאַנג קוואַלט און קוועלט, אָט ווי די וואַסערן זיינע:

וואַסערן לויפן איבער דער וועלט —
אימפּעטיקע,
קרעפּטיקע.
— — — — — —

וואַסערן לויפן איבער דער וועלט
און זוכן.
לויפן מיט זון,
מיט לבנה,
מיט פינסטערניש
און שרייען.
— — — — — —

וואַסערן לויפן איבער דער וועלט —
און לאַכן.
קאָכן און קייכן מיט שוימיקן שניי,
קוואַלן און קוועלן מיט זילבערנע כמאַרעס,
טאַנצן און באַשפּריצן זיך מיט טוי.
א שפּריץ אויף א שפּריץ און א כאַפּ,
א כאַפּ און א טאַנץ און א זיד,
א זיד און א זינג און א זאָג,
א זאָג און א זינג און א יאָג,
א יאָג און א פאַל און א הויב,
א הויב און א פאַל אין פאָרויס,
א שפּרונג און אריין אין געדריי.
— — — — — —

לויפן און ווערן נישט מיד.
דערציילן — און דערציילן נישט דעם סוף.
רוען? — נישטאָ ביי וואָס צו רוען.
בלייבן? — נישטאָ ביי וואָס צו בלייבן.

אומעטום איז דאָ,
יעדער דאָ איז — דאָרט,
יעדער דאָרט — איז ווייטער.

אָבער די פרייע, אומגעצאַמטע וואַסערן פון לוצקים שטראָמיק געזאַנג, וואָס פליִיצן מיט סטיכישן אימפּעט, טראָגן אויך מיט זיך, ווי געזאָגט, פּסולתן. זיי לויפן נישט נאָר מיט זון און לבנה, נאָר אויך מיט פינסטערניש; אין ערשטן בוך לוצקים, וואָס אין אָנהויב האָט דער דיכטער עס גערופן „נעמט עס! ס'איז גוט פאַר אייך!" און דערנאָך, אליין איינזעענדיק, אז אזא נאָמען איז געשמאַקלאָז, האָט ער עס געביטן אויף „אומעטיק און פריילעך", — אין אָט דעם ערשטן בוך זיינס האָבן די וואַסערן פאַרטראָגן אַלערליי פּענים, א היטל, א באָרד, וואָס וויל אנטלויפן, א קנעפּל, א זייגערל און נאָך אזעלכע פּסולתן, וואָס זענען נישט קיין פּאָעזיע, נישט עפּעס אנדערש; נאָר צווישן דער גרויסער צאָל ליכטיקע, קרישטאָל־לויטערע פּערזן אין יענעם בוך זענען די פּסולתן בטול־בששים געוואָרן און מיר האָבן פשוט פאַרמאַכט די אויגן אויף זיי — נישטאָ זיי! זיי עקזיסטירן נישט! זיי האָבן אונז אפשר גאָר געהאָלפן אונטערשטרייכן דאָס גוטע און שיינע, דעם רחבות. איז דאָך אפשר דאָס גאַנצע שלעכטס און אומריינע אויף דער וועלט באַשאַפן געוואָרן, כדי מיר זאָלן וויסן וואָס גוטס און ריינס און עכטס איז, ווי דאָס דעמאָנישע, דאָס סאַטאַנישע איז דאָ אין דער יצירה, כדי פאַר אונז אונטערצושטרייכן דאָס געטלעכע... און לוצקים שאַפונג איז א וועלט א גאַנצע, מיט אַלץ, וואָס אין א וועלט געפינט זיך — א פיזישע, דינאַמישע און שטראָמיקע וועלט, ווי פאַר די מעשה־בראשית, ווען גאָטס גייסט האָט נאָך געשוועבט איבערן פּנים פון די וואַסערן; איז נאַטירלעך צו געפינען ביי אים דאָס גוטע און דאָס שלעכטע נישט נאָר זייט ביי זייט, נאָר אפילו אויסגעמישט אין איינס, ווי מיר וועלן דאָס זען.

(סוף קומט)

מאַרק אַרנשטיין / וואַרשע

אויפֿן פּוילישן טעאַטער-פראָנט

דאָס, וואָס עס לעבט איצט איבער דער טעאַטער בכלל און דער פּוילישער טעאַטער בפרט איז באמת געגליכן צו אַ מלחמה... צו אַ פאַרביסע־נער מלחמה אויף טויט און אויף לעבן.

מאַרק אַרנשטיין

און נישט — ווי אַ סך מיינען — איז דווקא דער קריזיס דער איינציקער שונא, וואָס דראָט דעם טע־אַטער מיט פאַרניכטונג. מיטן קריזיס וואָלט מען זיך נאָך ווי עס איז אַן עצה גע־געבן. די דערפאַרונג לערנט אונז, אַז פאַרקערט: ווען די געשעפטן גייען שלעכט, ווען מ'האָט דעם גאַנצן טאָג צרות, לויפט מען אין אָוונט אין טעאַטער, כדי אַביסל צו צעשטרייען זיך פון די זאָרגן. דערפאַר גערעדנקען די טעאַטער־מענטשן, אַז די בעסטע צייטן פאַר טעאַטער זענען טאַקע געווען דעמאָלט, ווען... די צייט איז געווען אַ שלעכטע... אמת, דער איצטיקער קריזיס איז גאָר אַן אויסטערלישער! דערצו דויערט ער אָן אַ סוף! זעט איר דאָך פונדעסטוועגן, אַז אויפן געביט פון ספּאָרט, למשל, רופט ער זיך גאָרנישט אָפּ; אפילו אויפן קינאָ האָט ער אַ גאַנץ קנאַפּע השפעה...

קינאָ! דאָ זענען מיר ביים סאַמע עיקר ענין...

דער מעכטיקסטער און געפערלעכסטער פון אַלע שונאים, וועל־כע דער טעאַטער האָט ווען ס'איז געהאַט, פון דער מינוט פון זיין געבוירן ביזן היינטיקן טאָג, איז — אָן יעדן ספק.

— דער קלאַנג־פילם!

שוין דער שטומער פילם, דער א. נ. „גרויסער טויב־שטומער" איז געווען אַן ערנסטע סכנה פאַרן טעאַטערס נאַטירלעכע גרענעצן. אָבער דאָך האָט זיך דער אָנגריף פון יענעם שונא אַרויסגעוויזן צום סוף נישט מער ווי אַ דראָונג. מ'קען אפילו זאָגן פאַרקערט: דער פילם (דער שטומער) האָט אַ סך צוגעהאָלפן צום וווקס פון טעאַטער. ווייל ער האָט אַרויסגעצויגן פון די היימען און פון די קנייפּעס מיליאָנען מענטשן, וועלכע האָבן ביז דער „קינאָ־עפּאָכע" נישט געהאַט קיין שום חוש אָדער באַדערפעניש פאַר טעאַטער־שפּיל אין וואָסער ס'איז פאָרם און געשטאַלט. און אַזוי ווי „דער אַפּעטיט קומט מיטן עסן", האָבן שוין די זעלבע ניי־געשאַפענע קינאָ־אָנהענגער באַלד דערפילט אַ נאַטירלעכן הונגער אויך פאַר אַן אַנדערן אַרט פאָרשטעלונגען. האָט טאַקע דער טעאַטער אויפן אָרט פון יעדן דעזערטיר, וואָס איז פון אים אַנטלאָפן אין לאַגער פון קינאָ — באַקומען לכל־הפחות צוויי־דריי נייע פאַרערער, טאַקע פון זעלבן קינאָ־לאַגער, וועלכע האָבן לי־בערשט געגאַרט צו זען אַ פאָרשטעלונג אויף אַ פּלאַסטישער בינע און דווקא מיט לעבעדיקע, רעדוודיקע אַקטיאָרן, אַנשטאָט יענע שוואַרצע שטומע שאָטנס אויפן ווייסן לייוונט...

אַזוי איז עס געווען ביז דער שטומער האָט אָנגעהויבן רעדן...

מיטן קלאַנג־פילם איז דער קאַמף פאַרן טעאַטער שוין אַ סך שווערער! אַז יענער איז אימשטאַנד צו פאַרשווענדן פיל טויזנטער דאָלאַר פאַר דער אויסשטאַטונג פון איין סצענקעלע, וואָס געדויערט סך הכל אַ מינוט, בשעת דער רייכסטער טעאַטער קען אַזאַ סומע נישט אויסגעבן אויף אַ גאַנצער פּיעסע... שוין אָפּגערעדט, אַז פון לייוונט רעדן און זינגען איצט אַראָפּ די גרעסטע קינסטלער פון דער גאַנצער וועלט! נו, האָט טאַקע דער קלאַנג־פילם דערלאַנגט דעם טעאַטער אַזאַ זעץ איבערן קאָפּ, אַז יענער האָט זיך שיער נישט איבערגעקערט...

צייט דער פילם איז צום וואָרט געקומען, ד. ה. אין פאַרלויף פון די לעצטע צוויי יאָר, האָבן זיך אין איין ניו־יאָרק פאַרמאַכט צוויי דריטל פון דער צאָל טעאַטערס, וואָס פלעגן דאָרט פריער שפּילן.

ווי אַזוי זשע איז עס געשען, אַז דווקא אין אָרעמען וואַרשע איז איצט די צאָל פּוילישע טעאַטערס אַ סך גרעסער פון אַמאָל, איידער דער קלאַנג־פילם איז געבוירן געוואָרן?

אָט דאָס איז טאַקע דער סימן דלות פון פּוילישן קלאַנג־פילם, ווי אויך פון פּוילישן טעאַטער...

פון איין זייט איז דער פּוילישער קלאַנג־פילם נאָך אַזאַ שוואַך עופּעלע, אַז ס'קען, חלילה, קיינעם קיין שלעכטס נישט טון. און פון דער צווייטער זייט זענען די מאַטעריעלע פאָדערונגען פון פּוילישן אַקטיאָר ביי היינטיקן טאָג אַזעלכע באַשיידענע, אַז אַ טעאַטער־דירעקטאָר איז אימשטאַנד צו געבן אַ גוטע פאָרשטעלונג מיט די „טייערסטע" אַרטיסטן רעכענענדיק פאַר אַ דורכשניטלעכן בילעט נישט טייערער, ווי ס'קאָסט אַ בילעט אין קלאַנג־קינאָ...

אָט, למשל, האָט זיך די טעג געעפנט אין וואַרשע דער „טעאַטער פון אַרטיסטן". דאָס איז דער גרעסטער טעאַטער־בנין אין פּוילן. 1700 באַקוועמע זיץ־פּלעצער! אַ דאַנק אַזאַ גרויסער צאָל פּלעצער קענט איר דאָרט באַקומען אַ גאַנץ נישקשהדיקן פאָטעל פאַר אַ גילדן אָדער 2 (דער טייערסטער פּלאַץ קאָסט בלויז 4 גילדן), און אויב איר ווילט — נאָך ביליקער, שוין ביליקער, הייסט עס, ווי אין קלאַנג־קינאָ!... פאַר דעם דאָזיקן — פאַרהעלטנישמעסיק קליינגעלט — באַ־קומט איר אין „אַרטיסטן־טעאַטער" צו זען די דערעפענונגס־פּיעסע „קראַקאָוויאַקן און גוראַלן", וועלכע איז אָנגעשריבן פון פּוילישן קלאַ־סיקער וואָיטשעך באָגוסלאַווסקי. דערגאַנצט שפּעטער פון אַ צווייטן קלאַסיקער יאַן נעפּאָמוצין קאַמינסקי און איצט ספּעציעל אויפסניי באַאַרבעט און אויפגעפירט פון באַקאַנטן דראַמאַטורג, רעזשיסער, גע־וועזענעם דירעקטאָר פון קראָקעווער שטאָט־טעאַטער ד״ר זיגמונט נאָוואַקאָווסקי. דערביי האָט די פּיעסע באַקומען גאָר אַ רייכע קינסט־לערישע אויסשטאַטונג און ווערט געשפּילט פון אַ ריזיקן אַנסאַמבל ערשטקלאַסיקע אַרטיסטן מיטן באַרימטן אַלעקסאַנדער זעלווערָאָוויטש בראָש און איז אָנגעפּיקעוועט מיט אָריגינעלע געזאַנגען, טענץ א. ד. ג.

דערווייל האָבן די „ברייטע מאַסן", פאַר וועלכע דער „אַרטיסטן־טעאַטער" איז באַשאַפן געוואָרן, נאָך נישט אַרויסגעוויזן קיין איבע־ריקע פרייד מיט דער ברייטהאַרציקער מתנה פון פּוילישן אַרטיסטן־פאַריין... דערווייל איז דער נייער ריזיקער בנין אויף דער קאַראָווע גאַס נאָך ווייט נישט איבערפולט — אפילו אין די זונטיקס און ימים־טובים...

דעם וועג צו די ברייטע מאַסן זוכט — און געפינט אים אויך אָפּט — דער טעאַטער „אַטענעום", וועלכער האָט זיך ביז איצט גע־פונען אונטער דער אָנפירערשאַפט פון גרעסטן פּוילישן אַרטיסט סטעפאַן יאַראַטש. פאַרן נייעם טעאַטער־סעזאָן איז יאַראַטש — ווייזט אויס — נישט געווען גענוג זיכער מיט זיינע אייגענע כחות, האָט ער גע־רופן צו הילף דעם באַוווסטן פּוילישן רעזשיסער לעאָן שילער. די צוויי גרויסע פעלדמאַרשאַלן קעמפן איצט צוזאַמען אויפן בשותפות־דיקן פראָנט פון „אַטענעום"־טעאַטער. אמת, די ערשטע אַטאַקע איז זיי נישט איבעריק געלונגען: „דאָס שוואַרצע געטאָ" האָט נישט אויס־גענומען ביים פּובליקום. ווען מען גייט ביי אונז אָן דאָס נעגער־פּראָבלעם? אין אַמעריקע איז אָ'ניעלס פּיעסע געווען אַ געוואַלטיקע סענסאַציע. פאַרן אָרטיקן עולם האָט דאָס „שוואַרצע געטאָ" באַרירט אַן אָנגעווייטיקטע און אַ „ברענענדע" פראַגע; מיר אָבער האָבן געקוקט אויף דעם, וואָס עס געשעט אין „שוואַרצן געטאָ" מיט פולשטענדיקער גלייכגילטיקייט, נאָך מער דערפאַר, ווייל קינסטלעריש שטייט די פּיעסע אויך נישט אויף אַ גאָר הויכער מדרגה. בכלל, האָט עפּעס אָ'ניעל, דער פאַרפאַסער פון "שוואַרצן געטאָ", נישט קיין מזל צו פּוילן: אַלע פּיעסעס, וועלכע מ'האָט ביז איצט געשפּילט אין פּוילן פון דאָזיקן באַרימטן אַמעריקאַנער דראַמאַטורג, זענען שטאַרק דורכ־געפאַלן. פאַרוואָס? דאָס איז אַ גאַנץ באַזונדערער ענין; לאָמיר איצט וועגן דעם נישט רעדן.

דורכגעפאַלן מיטן „שוואַרצן געטאָ", האָט דער טעאַטער

„אטענעום“ זיך צוגעאײַלט און די טעג שוין אויפגעפירט א צווייטע פיעסע א. נ. „קאַפּיטאַן פון קעפעניק“ פון קאַרל צוקמייער.

דאָס מאָל איז דער זיג א פולשטענדיקער. כאָטש די פיעסע באַהאַנדלט אַן אמת געשעעניש, וואָס איז געשען ערגעץ אין דײַטשלאַנד, נאָך פאַר דער מלחמה, ווערט עס אָבער דערציילט פון פאַרפאַסער מיט אַזאַ ברען און מיט אַזוי פיל טאַלאַנט, אַז דאָס ווייטע ווערט אונז משונהדיק נאָענט... איבעריקנס איז דאָס עיקרדיקע, וואָס דער פאַרפאַסער האָט אונז געוואָלט זאָגן, נאָך בײַ היינטיקן טאָג גאַנץ אַקטועל... נישט נאָר אין דײַטשלאַנד. „קאַפּיטאַן פון קעפעניק“ איז א זייער געלונגענע, שאַרף־בײַסנדיקע סאַטירע אויף דעם איבערגעטריבענעם „קולט“, וועלכער הערשט איצט, פונקט ווי אמאָל, אין דײַטשלאַנד, פונקט ווי אין... יעדן לאַנד — פאַרן מיליטער־מונדיר. דער „קאַפּיטאַן פון קעפעניק“ איז אייגנטלעך גאָרנישט קיין קאַפּיטאַן, סך־הכל איז ער א נעבעכדיקער, דריט־ראַנגיקער... שוסטער. האָט ער אָבער ערגעץ געפּאַקט א מונדיר פון א קאַפּיטאַן; אָנגעטון דעם מונדיר — ווערט ער פון דער מינוט אָן א באַפעלער, א מעכטיקער דיקטאַטאָר, פאַר וועלכן עס ציטערט א גאַנצע שטאָט!... די פיעסע לאַכט אויס אומברחמנותדיק דעם טעמפּן ביוראָקראַטיזם צוזאַמען מיטן אויפגעבלאָזענעם און קראַנקהאַפטן מיליטאַריזם, פון וועלכן מיר לײַדן אַזוי פיל בשעתן שלום און — בלוטיקן אַזוי בשעת א מלחמה.

אָט דאָס איז דאָס אמתע טעאַטער־שטיק פאַר די ברייטע מאַסן!... פאַר אַזעלכע פיעסעס מעג שוין דער מעכטיקער קלאַנג־פילם יאָ מורא האָבן... איבערהויפּט ווען דעם „קאַפּיטאַן“ פון קעפעניק שפּילט יאַראָטש פשוט געניאַל, און אויפגעפירט איז דאָס ווערק טאַקע נאָר אַזוי ווי ס'פּאַסט פאַר אַזאַ רעזשיסער ווי לעאָן שילער.

די אַנדערע פוילישע טעאַטערס, ווי שיפמאַנס „פּאַלסקי“ און די געוועזענע „שטאָט־טעאַטערס“ סטאַרען זיך דערווייל צו קעמפן מיט דער אינוואַזיע פון קלאַנג־פילם אויף די ליניעס פון קלענסטן ווידערשטאַנד... שיפמאַן האָט אויפגעגעבן די פּאָזיציע פון זײַן וואַרשעווער „ט. מאַלי“, וווּ ער פלעגט פון צײַט־צו־צײַט אויפפירן בעסערע ליטעראַרישע פיעסעס און אים אָפּגעגעבן דעם רעווי־טעאַטער „באַגדאַ“, אפילו א גאַנץ ווײַל טעאַטער די „באַנדאַ“, מיט א גאַנץ אינטערעסאַנטער קולטורעלער ליניע, מיט א געשיקטער, פאַכמענישער אָנפירערשאַפט פון אַזעלכע מייסטערס, ווי יאַראָשי, טוווים און העמאַר. דאָך אָבער קען מען נישט זאָגן, אַז דער דאָזיקער סטראַטעגישער צוג איז א גרויסער כבוד פאַר אַזאַ טעאַטער־פעלדמאַרשאַל, ווי שיפמאַן... נאָך מער דערפאַר, ווײַל אין זײַן גרויסן „טעאַטער פּאָלסקי“ לאָזט ער זיך אויך אויפן וועג פון ווײַטגייענדיקע קאָמפּראָמיסן. דאָרט זאָלן אין פאַרלויף פון דעם יאָר אויפגעפירט ווערן „מוזיקאַלישע קאָמעדיעס“, וואָס איז אייגנטלעך נישט עפּעס אַנדערש, ווי אָפּערעטעס... אפשר א קליין ביסל פאַראיידלטע.

בכלל, ווײַזט אויס, גייט די אָפּערעטע ווידער צוריק אַרײַן אין דער מאָדע. אויף דער מאָקאָטאָווער גאַס, וווּ פאַראיאָרן האָט געשפּילט די „באַנדאַ“, האָט זיך איצט געעפנט אַן אָפּערעטן־טעאַטער, וואָס האָט מיטאַמאָל געפונען די סימפּאַטיע פון פּובליקום. דאָרט שפּילט מען „פּעפּינאַ“. אין „שווייצער־טאָל“ האָט זיך געהאַט געעפנט א טעאַטער אונטערן נאָמען „אָפּערא בופפאַ“ און... האָט זיך באַלד פאַרמאַכט. אפילו דער „טעאַטער וויעלקי“, ד. ה. אונזער אייגנטלעכע שטאָטישע אָפּערע, ווײַל אויך היי־יאָר קעמפן מיט דער הילף פון אָפּערעטע אַנטקעגן דעם שווערן קריזיס, ווי אויך אַנטקעגן דער געפערלעכער קאָנקורענץ פון קלאַנג־פילם.

ווי זאָגט דער פראַנצויז: „מלחמה איז מלחמה!“...

א גרויסע שטיינבאַרג־מאַניפעסטאַציע אין טשערנאָוויץ

אליעזר שטיינבאַרג

מאָנטיק, דעם 18־טן אָקטאָבער איז אין טשערנאָוויץ פאָרגעקומען דער פײַערלעכער סיום־הספר צוליב דעם אַזוי־לאַנג־דערוואַרטעטן און נאָר־וואָס דערשינענעם ערשטן באַנד פון אליעזר שטיינבאַרגס געזאַמלטע שריפטן „מעשאָלים I.“ ס'איז געווען א מאַניפעסטאַציע פון א פאַרמעסט און א פאַרנעם, וואָס טשערנאָוויץ האָט עס איבערגעלעבט נאָר אין די צײַטן פון העכסטער יידיש־קאָניונקטור. א יידיש־מאַניפעסטאַציע און אויך א מאַניפעסטאַציע פאַר דעם גרויסן פאַבלמייסטער אליעזר שטיינבאַרג, וואָס האָט די לעצטע יאָרן דאָ געלעבט.

דער יום־טוב איז פאָרגעקומען אין שענסטן און גרעסטן טעאַטער־זאַל פון טשערנאָוויץ — „סקאַלאַ“. דער זאַל איז געווען קאָפּ אויף קאָפּ. צום יום־טוב זענען ספּעציעל געקומען דער באַוווסטער דיכטער און טעאַטער־רעזשיסער יעקב שטערנבערג, דער דיכטער משה אַלטמאַן און דער רעציטאַטאָר הערץ גראָסבאַרט, וועמעס באַציונג צו אליעזר שטיינבאַרג איז געווען גאָר א נאָענטע. פון היגע האָבן גערעדט דעם פאַרשטאָרבענעמס פאַרערער און פערזענלעכע פרײַנט ד״ר יוסף בערנפעלד און סענאַטאָר ד״ר וולאַדימיר זאַלאָזיעצקי.

דעם אָוונט האָט געעפנט דער פאָרזיצער פון שטיינבאַרג־קאָמיטעט ד״ר גבריאל ראָזענרויך, אָנווײַזנדיק אויף די קרבנות, וואָס דער קאָמיטעט האָט געבראַכט און וועט נאָך דאַרפן ברענגען, כדי אונטערצוטראָגן דער יידישער עפנטלעכקייט שטיינבאַרגס ווערק אַזוי ווי ס'פּאַסט זיך און אַזוי ווי דער מחבר האָט זיך עס געוואונטשן. דער דיכטער יעקב שטערנבערג האָט זיך אָפּגעשטעלט אויפן מהות פון דער פאַבל, אָנווײַזנדיק, אַז שוין בײַ די אַלטע גריכן איז די פאַבל פאַררעכנט געוואָרן פאַרן העכסטן קונסט־זשאַנר. פּלאַטאָ זאָגט אפילו, אַז האָמער דאַרף אָפּטרעטן דעם פּלאַץ עזאָפּן. מאַכנדיק אַן עקסקורסיע אין דער געשיכטע פון דער פאַבל־דיכטונג, ווײַזט ער אָן, אַז די גרויסע פאַבל־מייסטער זענען תמיד געקומען אין בין־השמשות־צײַטן, ערב גרויסע גייסטיקע עפּאָכעס, וואָס לערנט אונז, אַז אויך די געשעעניש פון אליעזר שטיינבאַרג איז אַן אָנזאָג אויף עיקרדיקן איבערברוך — און איבערוואַרטונגס־פּראָצעסן, וואָס קומען פאָר אין אונזער צײַט. משה אַלטמאַן האָט גערעדט וועגן שטיינבאַרגן דעם אוניווערסאַלן קינסטלער. די מאָטיוון און סיוזשעטן, כאָטש אין שפּראַך און אויפבוי אַזוי אָרנאַציאָנאַל און פאָלקסטימלעך, ענדיקן זיי תמיד מיט א שפּרונג אין אוניווערסאַלן אַרײַן. ער שטעלט זיך נאָך אָפּ אויף שטיינבאַרגן דעם מייסטער אין שפּראַך און קאָמפּאָזיציע, אין וועלכער ער איז לסוף דערגאַנגען צו פשטות און אוממיטלבאַרקייט. א ליטעראַטור, וואָס פאַרמאָגט א שטיינבאַרגן, האָט דערמיט אַליין שוין באַקומען אַלע רעכט אַרײַנצוגיין אין פּאַנטעאָן אַרײַן פון דער וועלט־ליטעראַטור. וולאַדימיר זאַלאָזיעצקי דערציילט דערינערונגען פון שטיינבאַרגן, אָנווײַזנדיק אויף אליעזר שטיינבאַרגס באַציונג צו פאַרשיידענע קונסט־זשאַנערס און אַז אפילו אין זײַן פּריוואַט־לעבן פלעגט א. שטיינבאַרג אַרויסווײַזן אויף אַן אַפאָריסטישן אופן טיפּסטע קינסטלערישע געניטשאַפט און אייגנאַרטיקייט און פילאָזאָפישע פאַרטראַכטקייט. ד״ר יוסף בערנפעלד רעדט וועגן שטיינבאַרג דעם סאָציאַלן דיכטער. „ס'איז נישט אמת“, זאָגט ער, „די סקאַרבאָווע מיינונג, אַז שטיינבאַרג איז געווען ווייט פון ווירקלעכקייט. אונטער דער הויט פון די באַקאַנטע פאַבל־חיות באַהאַלטן זיך נישט אַלגעמיינע כאַראַקטער־טיפּן, ניין, עס ווירקן אין זיי קלאַסן־כאַראַקטערן און בונטאַרן פאַר א נייעם סדר, וווּ יושר און רעכט זענען נישט בלויז דעקאָראַציעס אויף צו פאַרשענערן און צו פאַרהענטפערן די געמיינסטע אויסנוצונגס־שטיק פון א טשאַטע פּריווילעגירטע“. שטיינבאַרג, זאָגט ווײַטער דער רעפערענט, שוועבט נישט אויף יענער אומפאַראַנטוואָרטלעכער הייך, וווּ מען קען אַזוי גרינג זיך באַהאַלטן פאַר די וויי־געשרייען פון דער וועלט. שטיינבאַרג איז אַן אַקטיוויסט. זײַן גאַנצן שפּאָט גיסט ער אויס אויף די, וואָס „הענגען אויפן שטריק און מע הוידעט זיך און מע סודעט זיך און מע רעדט פון פּאָליטיק“. ער איז נישט פאַרצווייפלט.

„וואָס, זאָגט ער, „די וועלט חסר־דעהשן? פינסטער, גליטשיק, יאוש אין די ביינער עסט זיך איין? אָבער, חברה, אַז די זון וועט טון אַ שיין! און „די ישועה וועט קומען, און זי מוז — אָבער פאַרגעסט נישט שטילינקע אין וועמעס זכות!"

די צווייטע טייל פון אונט האָט אויסגעפילט הערץ גראָסבאַרט מיט רעציטאַציעס פון נייעם באַנד משלים. הערץ גראָסבאַרט האָט ווידעראַמאָל דערוויזן, אַז ער איז נישט נאָר אַ פאַרלעזער פון גאַנצ נענאַד, אַזוי אַז דאָס וואָרט אין זיין מויל ווערט אָנגעפילט מיט יעדנעם כח פון פערזענלעכקייט, וואָס צווינגט אייך אויסצושעפּן אַלע זיינע געפילס־ און געדאַנקען־אַסאָציאַציעס. נאָר ער פאַרמאָגט אין זיך אויך דעם כח צו באַשאַפן יענעם ניואַ פון יום־טוב־שטימונג, וואָס מאַכט אים צו אַ וואָרטמיסיאָנער, מיט וואָס ער שטעלט זיך אוועק אין דער ערשטער ריי מיט די גרעסטע רעציטאַציע־מייסטער.

חג.

■■■■■■■■■■■■■■■

א י צ י ק מ אַ נ ג ע ר / וו אַ ר ש ע

ל י ד א ו ן ב אַ ל אַ ד ע

אָ ק ט אָ ב ע ר

אָקטאָבער. מיין נשמה איז מיד.
דאָס נאַכט־ליד
פלאַטערט ווי אַ שוואַרצע פלעדערמויז
איבער דיין קליינעם הויז,
ווי דו ווינסט איינאיינעם מיט דער בלויער שפּין, —
דו, יונגע שלאַנקע קראַנקע קיניגין!

איך פּלאָנטער חורך די גאַסן. דער האַרבסט —
אַן אַלטער בלינדער ציגיינער,
שפּילט מיט אַ געלער ציטערנדיקער האַנט:
— די וויאַנענדיקע שיינקייט פון דעם לאַנד
איז מיינע און דיינע לי־טאַי־פּע*),
דו, שלאַנקער שיכורער פּאָעט פון כינע!
כאָטש דיין מדינה
איז מיילן־ווייט און די לבנה און דער טויט
האָבן דיך אין זייער בישוף־קרייז געפאַנגען.

שיר השירים, דאָס געזאַנג פון די געזאַנגען
זשומעט אין מיין אַלטער מאַנדאָלין
ווי אַ גאָלדענע בין,
ווי דאָס זיידענע קלייד פון דער קיניגין,
וואָס לאָזט פלאַטערן אירע האָר אין ווינט,
דער זילבערנער נעפּל קושט אירע זינד,
וואָס בליען ווי אַ ביטל רויזן אין איר האַנט.

סטאָפּ, ציגיינער! סטאָפּ!
כ'האָב זיך דערמאָנט.
אייגנטלעך שטאַם איך פון אַן אַנדער לאַנד,
נאָר די גאָלדענע שטערן האָבן מיך פאַרפירט
אין מלכות פון די קרעמער מיט די קרומע נעז,
מיין מאַנטל פלאַטערט
טרויעריק און שיין איבער פרעמדע וועגן,
איז וועמען קען איך פרעגן,
וואָס פאַרא וועג ס'פירט צוריק
צו די בלויע וואַסערן, צום פאַרלוירענעם גליק.
מיין נשמה איז מיד. די הויזן צעריסן,
און דער ווינט — דער היימישער באַלעבאָס —
קושט מיך צערטלעך אין „ווי הייסט מען דאָס"
און פּרוּווט מיך טרייסטן
מיט אַ מעשה פון אַ פּרינץ אַ דערלייזטן,
וואָס האָט נאָך וואָגל און וואַנדער געפונען זיין היים.
וואָס אמת איז אמת, — די מעשה איז וואונדערלעך־שיין,
אָט אין אַ גאָלדענעם פּאַלאַץ און אָט אין אַ כאַטע פון ליים.

אָקטאָבער. מיין נשמה איז מיד,
און דעמערט ווי אַ פויגל, ווי אַ ליד
אויף דיין קאַלטער און פרעמדער האַנט
— — — — — — — — — — — —
מיר זענען פרעמד די ווערבעס פון דעם ראַיזקן לאַנד.

*) באַרימטער כינעזישער דיכטער.

האַרבסט באַלאַדע

מיין זיידע דער ערצבישאָף יאָהאַן מאַנגער
נידערט אַראָפּ פונם קלויסטער־באַרג.

הויך און מאָגער איז זיין געשטאַלט
און שמעקט מיט נאָוועמבער און וואַלד.

הער איך מיין אַלטן זיידן גיין,
פאַרוואַנדל איך זיך אין אַ בלוי געוויין.

פון אַ פּאַסטוך, וואָס האָט זיין פייפל פאַרלאָרן
צווישן יולי־ווינט און יולי־קאָרן.

ברומט דער זיידע: אייניקל פאַרשטייט,
ביזט נישט צו גאָט און נישט צו לייט!

און ער שטרעקט זיין מאָגערע האַנט צו מיר
און וויל מיך שלעפּן אין אַ מאָנאַסטיר.

פאַרוואַנדל איך זיך אין אַ טייך געשווינד,
וואָס רינט דורך האַרבסטיקע פעלדער און רינט.

ברומט דער זיידע: אייניקל פאַרשטייט,
ביזט נישט צו גאָט און נישט צו לייט!

און ער שטרעקט זיין מאָגערע האַנט צו מיר
און וויל מיך שלעפּן אין אַ מאָנאַסטיר.

פאַוואַנדל איך זיך אין אַ קלויסטער־קלאַנג,
און ציטער אויף אַ ווערבע טיף און לאַנג.

שמייכלט דער זיידע און לאָזט זיך גיין
מיט צופרידענע טריט צוריק אהיים:

מיין אייניקל איז אַ קלויסטער־תפילה
און די זשידלאַקעס וויסן נישט אפילו!

ס ע פּ ט ע מ ב ע ר

סעפּטעמבער. אויפן האַרבסטיקן באַלקאָן
זיצט די קליינע פּרינצעסין לי.
וואָס וויל זי
פון דער לבנה, וואָס פינקלט רויט
אויף איר זילבערנעם דאַך?

זי פלאַפּלט אינטים מיטן טויט,
וואָס וואָגלט אַרום אויפן שליאַך
און שפּינט צו איר זיינע וועגן.
זי פלאַפּלט אינטים מיטן רעגן,
וואָס ליגט אין אַ וואָלקן געפאַנגען:

„דער דיכטער טו־פו*) איז אוועקגעגאַנגען

*) אַ באַרימטער כינעזישער דיכטער, צייט־חבר פון לי־טאַ־פּע.

קליבן די האַרבסטיקע שטערן אין וואַלד,
באַזינגען די האַרבסטיקע שיינקייט פון ווינט,
און דער האַרבסט, וואָס בליט אין מיין געשטאַלט
און פינקלט מיט גאָלד אויף מיינע הענט,
האָט ער נישט געזען און נישט דערקענט!"

סעפּטעמבער. אויפן האַרבסטיקן באַלקאָן
זיצט די קליינע פּרינצעסין לי,
וואָס וויל זי
פון דער לבנה, וואָס פינקלט רויט
אויף איר זילבערנעם דאַך?

זי וויל אַ סך, אַ סך
הערן, זען און פאַרשטיין,
למשל, דאָס געוויין,
וואָס שלאָפט אין אַ האַרבסטיקער פלייט,
וואָס אַ פּאַסטוך האָט פאַרלוירן
אויפן וועג צום קיניגרייך פון די זיבן טויערן.

למשל, דאָס נאָגנדיקע וואָיען פון וועלף.
צו די שטערן אַרויף
אין אַ ווייסער סעפּטעמבער־נאַכט,
און די נשמה פונם הייליקן מאַנדאַרין,
וואָס האָט קיינמאָל נישט געוויינט און נישט געלאַכט.

למשל, דעם ציטער פון איר זיידענעם קלייד,
ביים מינדסטן באַריר
פון אַ ווייסער סעפּטעמבער־נאַכט.
און צו־וואָס האָט דער שכור, דער פּאָעט פון יאַם,
זי אינגאַנצן אויסגעטראַכט?
און וואָס איז דער מיין, וואָס ער האָט דערביי געמיינט?
— — — — — — — — — — — — — — —
פּסס... די קליינע פּרינצעסין וויינט...

דאָס בוך, וואָס כ'האָב אַקאָרשט איבערגעלייענט

יאָזעף־מאַריאַ פראַנק — „פּאָלק אין פּיבער" (דייטש). זיבן־שטעבע־פאַרלאַג. בערלין, 1932.

דער שטאַרקסטער קאַפּיטל פון אָט דעם ראָמאַן איז דער טאָגבוך פון אַ יידיש־דייטשן גימנאַזיסט, וואָס איז אונטער דעם דרוק פונם היטלעריזם צווישן דער דייטשער שול־יוגנט באַגאַנגען זעלבסטמאָרד.

דער דאָזיקער טאָגבוך איז נישט קיין אויסגעפּאַנטאַזירטער פון דעם מחבר, נאָר איז אַווירקלעכער שרייענדיקער דאָקומענט פון אונזער צייט.

בכלל איז יאָזעף־מאַריאַ פראַנק אַ מייסטער פון דעם אַזוי־גערופענעם רעפּאָרטאַזש־ראָמאַן און ער בויט אַלע זיינע דערציילונגען אויף אמתע פּאַסירונגען און דאָקומענטן.

אויך אין זיין לעצטן בוך „דאָס פּאָלק אין פּיבער" האָט פראַנק אַריינגעפלאָכטן מערערע אמתע פּאַסירונגען פון דער גאָר לעצטער צייט, צווישן זיי — אויך דעם אויבנדערמאָנטן טאָגבוך פונם יונגן יידישן זעלבסטמערדער יעקב ראָזנבוים.

יעקב ראָזנבוים איז דאָס דריטע און לעצטע קינד פונם יידישן קרעמער אליהו ראָזנבוים, וועמענס עלטערן און אורעלטערן האָבן שוין געלעבט אויפן דייטשן באָדן און געעטעמט מיט דער דייטשער קולטור.

דער עלטערער זון ראָזנבוימס איז בעת דער וועלט־מלחמה געפאַלן אין שלאַכט ביי ווערדען, ווי אַ מוטיקער דייטשער סאָלדאַט. דער צווייטער זון ראָזנבוימס, וואָס האָט געהאַט שטודירט אין אַ דייטשן אוניווערסיטעט, איז איינמאָל שטאַרק צעשלאָגן געוואָרן פון דייטשע „קאָלעגן"־אַקאַדעמיקער און ער האָט באַשלאָסן זיך אָפּצוטראָגן באַצייטנס קיין אַמעריקע. דער דריטער זון ראָזנבוימס, דאָס מוזיניקל יאַקאָב, איז קוים אַלט געוואָרן 16 יאָר, ווען ער איז באַגאַנגען זעלבסטמאָרד, נישט קענענדיק מער אויסהאַלטן די רדיפות קעגן אים מצד זיינע נישט־יידישע שול־קאַמעראַדן.

דער טאָגבוך הויבט זיך אָן פון דעם טאָג, ווען דער יונגער יאַקאָב קערט זיך אום פון דער זומער־וווינונג ביי דער באָבען צוריק אהיים און ער דערקענט נישט מער די אייגענע חברים זיינע, מיט וועמען ער האָט צוזאַמען געלערנט און געשפּילט זיך. דער קליינער יאַקאָב פאַרשרייבט אין זיין טאָגבוך:

„שוין אויפן הויף פון דער גימנאַזיע האָב איך געטראָפן מיין נאָענטסטן פריינט ערין — דעם זון פונם שטאָטישן פּראָקוראָר — און איך האָב אים וואַרעם באַגריסט. ס'האָט זיך מיר שטאַרק געוואָלט דערציילן אים די איינדריקן פון מיין זומער־וווינונג ביי דער באָבען... ער האָט מיך אָבער באַגעגנט, דער חבר מיינער, זייער קאַלט און נישט ענטפערנדיק אויף מיין גרוס — האָט ער זיך אויסגעדרייט צו מיר מיט דער פּלייצע און איז פאַרשוווּנדן געוואָרן.

„אַריינקומענדיק אין קלאַס האָב איך באַלד באַמערקט, ווי אַלע מיינע שול־חברים לאָזן אַרונטער די אויגן און מאַכן זיך נישט זעענדיק. פּלוצים אָבער קומט צו מיר צו איינער פון די חברים, גיט מיר אַ שטויס אין ברוסט און אַ שריי אויס אויפן גאַנצן קלאַס:

— יידן האָבן דאָ נישט וואָס צו טון, מענסט עס וויסן איינמאָל פאַר אַלעמאָל!

„פון דעם טאָג אָן הויבן זיך אָן מיינע צרות!

„יעדן אינדערפרי, ווען איך פלעג קומען אין קלאַס — פלעג איך טרעפן אויף מיין פּלאַץ אויסגעמאָלטע אָדער אויסגעקריצטע האַקנקרייצן און צעטעלעך מיט העצערישע אויפשריפטן קעגן די יידן.

אויף איינעם אַ צעטעלע איז געווען געשריבן:

„וואָס מערער יידיש בלוט וועט רינען —
אַלץ גיכער וועלן מיר געווינען".

עס האָבן נישט געהאָלפן יאַקאָבס פּראָטעסטן און אָנקלאַגעס צו די לערער פון זיין קלאַס, ווייל אויך די לערערס זענען געווען פאַרביסענע היטלעריסטן און אַנטיסעמיטן.

זענען די רדיפות דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז דער אומשולדיקער באַיקאָטירטער יאַקאָב פלעגט זיין פרישטיק מוזן אויפעסן אין קלאָזעט, ווייל דאָרטן איז געווען דער איינציקער פּלאַץ אין דער שול, ווו ער פלעגט קאָנען פאַרבלייבן אומגעשטערט איינער אַליין.

— „איך קאָן שוין מער נישט אויסהאַלטן — טענהט דער קליינער יאַקאָב אין זיין טאָגבוך — איך בעט אויף זיך יעדן טאָג דעם טויט, איידער אַזאַ מין לעבן".

אָבער אויך אַפילו יאַקאָבס עלטערן, די ראָזנבוימס, ווייסן נישט פון די אַלע אינקוויזיציעס, וואָס זייער זון קומט אויס דורכצומאַכן אין דער שול.

יאַקאָב מיידט אויס צו דערציילן זיינע עלטערן פון די צרות אין קלאַס, ווייל דער טאַטע — שרייבט ער אין טאָגבוך — האָט גענוג אייגענע צרות אין געשעפט, וואָס ווערט באַיקאָטירט און די מאַמע הערט נישט אויף צו וויינען אויף די עלטערע זין אירע, וואָס איינער איז געפאַלן אין שלאַכט און דער צווייטער האָט זיך געמוזט אָפּטראָגן קיין אַמעריקע.

האָט ער זיך אַזוי לאַנג געפּייניקט, דער קליינער יאַקאָב, ביז ער האָט באַשלאָסן מאַכן אַ סוף צו זיין לעבן און איז באַגאַנגען זעלבסטמאָרד, איבערלאָזנדיק נאָך זיך דעם טאָגבוך, וועלכן דער דייטש־קאַטוילישער שריפטשטעלער פראַנק האָט איצטער אַריינגעפלאָכטן אין זיין זייער באַלערנדיקן ראָמאַן „דאָס פּאָלק אין פּיבער".

ווען דעם דאָזיקן ראָמאַן וואָלט געווען אָנגעשריבן אַ יידיש־דייטשער שריפטשטעלער — וואָלט מען געקענט מיינען, אַז דער מחבר איז אפשר מגזם די איבערלייִדן פון אַ יידישן גימנאַזיסט אויף דער דייטשער פּראָווינץ, אָבער אַזוי ווי דאָס בוך איז געשריבן געוואָרן פון אַ ריכטיקן קאַטאָליק און דעם טאָגבוך פונם יונגן יידישן זעלבסטמערדער איז איבערגעגעבן געוואָרן וואָרט אין וואָרט — איז קיין וווּנדער נישט, וואָס דאָס בוך איז זייער וואַרעם אויפגענומען געוואָרן אויך אַפילו דורך דער נישט־יידישער קריטיק און טיילווייז אַפילו איבערגעדרוקט געוואָרן אין דער יידן־פריינטלעכער נישט־יידישער פּרעסע.

דניאל טשאָרני

א. י. גראַדזענסקי / ווילנע

ווילנער ליטעראַטן = פאַריין

דער גרינדער און ערשטער פאַרזיצער פון בכלל א ליטעראַטן־און זשורנאַליסטן־קאָרפּאָראַציע אין ווילנע, איז געווען דער פאַרשטאָרבענער פירער פון בונד יוסף איזביצקי (ב. מיכאַלעוויטש), וועלכער האָט בעת חער דייטשער אָקופּאַציע אין יאָר 1918 געוווינט אין ווילנע. צו אים געהערט די איניציאַטיוו צו פאַרייניקן די ווילנער יידישע שרייבער אין איין פּראָפעסיאָנעלער אָרגאַניזאַציע. סעקרעטאַר פ. ן דער דאָזיקער אָרגאַניזאַציע איז געווען דער טראַגיש־אומגעקומענער א. ווייטער. די דאָזיקע שרייבער־קאָרפּאָראַציע איז נאָך נישט געווען לעגאַליזירט און אָפיציעל נישט געקענט רעפּרעזענטירן זיך אַלס באַזונדער אָרגאַניזאַציע.

ערשט אין מאַי 1919, ווען אין ווילנע זענען שוין געווען די פּאָליאַקן, באַגעגענען מיר אין דער ווילנער יידישער פּרעסע דעם ערשטן עפנטלעכן „קאָמוניקאַט פון יידישן ליטעראַטן־און זשורנאַליסטן־פאַריין אין ווילנע" („יידישע צייטונג" נומ. 7 פון 16 מאַי 1919), וועגן א פאָרגעקומענער פאַרוואַלטונגס־זיצונג, וואָס האָט באַהאַנדלט 4 פונקטן: 1) וועגן א געלט־סובסידיע פון 10 טויזנט מאַרק פאַרן פאַריין; 2) וועגן גרינדן א קאָאָפּעראַטיוו ביים פאַריין; 3) וועגן א זאַמלבוך צום אָנדענק פון טראַגיש־אומגעקומענעם א. ווייטער (דער שפּעטער־דערשינענער „ווייטער־בוך" — א. י. ג.) און 4) וועגן בילדן א פאָנד צו שטעלן א מצבה אויף א. ווייטערס קבר. (די מצבה איז שפּעטער געשטעלט געוואָרן. א פאָטאָגראַפיע פון דער מצבה איז בשעתו געווען געדרוקט אין די „ליט. בלעטער" — א. י. ג.). פאַרזיצער (שפּעטער ערן־פאַרזיצער) פון דעם פאַריין איז געווען ש. אַנסקי. פון יענער צייט קען מען, אַלזאָ, רעכענען די פאַקטישע געבורט פון דער ווילנער יידישער שרייבער־אָרגאַניזאַציע, וועלכע עקזיסטירט ביז היינטיקן טאָג אָן איבעריים, ד. ה. העכער 13 יאָר.

נאָך ש. אַנסקיס פאַרלאָזן ווילנע (יוני 1919), ווערט אויסגעוויילט אַלס פאַרזיצער ש. ניגער, וועלכער האָט דאַן געוווינט אין ווילנע (24 יוני 1919). די פאַרוואַלטונג איז דאַן באַשטאַנען פון 4 פּערזאָן (היינט 7), נעמלעך: ש. ניגער אַלס פאַרזיצער, י. ראָזנבוים—וויצע, ה̄ן קאַפּלאַנאָוויטש אַלס גאַמן און חיים לעווין אַלס סעקרעטאַר.

אויגוסט 1919 פאַרלאָזט ווילנע אויך ש. ניגער, וועלכער פאָרט דאַן אָפּ קיין אַמעריקע נאָך זיינע טראַגישע איבערלעבענישן צוזאַמען מיט דעם דיכטער לייב יאַפע, ווען ער איז שיער נישט אומגעקומען ווי א. ווייטער. אַלס פאַרזיצער פון פאַריין ווערט דאַן אויסגעקליבן זלמן רייזען (3 סעפּטעמבער, 1919). אין 1922 (דעם 26 דעצעמבער) גיט זיך זלמן רייזען אָן אין דעמיסיע. פון דאַן אָן האָט דער פאַריין געהאַט כסדר אַלס פאַרזיצערס — ה̄ן קאַפּלאַנאָוויטש, משה שאַליט, א. י. טריוואַש, ש. ל. ציטראָן, משה דילבורג און פאַלק היילפּערין און אַלס סעקרעטאַרן א. י. גראָדזענסקי, ש. דרייער, שבולת און סטאָצקי. די לעצטע 4 יאָר אָן איבעריים איז פאַרזיצער משה שאַליט און סעקרעטאַר — א. י. גראָדזענסקי.

אין יאָר 1922 האָבן א גרופּע מיטגלידער, וועלכע זענען נישט געווען צופרידן מיט דער טעטיקייט פון דער פאַרוואַלטונג, געפּרוווט שפּאַלטן דעם פאַריין. זיי האָט זיך אַפילו איינגעגעבן צו פאַרעגיסטרירן ביים אַרבעטס־אינספּעקטאָר א באַזונדער סטאַטוט אונטערן נאָמען „פאַריין פון יידישע ליטעראַטן און פּרעסע־מיטאַרבעטער". דער צווייטער פאַריין האָט אָבער עקזיסטירט נישט לאַנג (א האַלב יאָר). וואַרשע האָט זיך אַריינגעמישט און געשיקט דעם ח' א. ליטוואַק מאַכן א שלום. דער נייער פאַריין האָט זיך ליקווידירט און געבליבן איז איין פאַריין, דער אַלטער, וועלכער האָט נאָך געהאַט צו דעקן דעם דעפיציט פון נייעם ליקווידירטן פאַריין.

אַנגעוויסע צייט האָט ביים פאַריין אויך עקזיסטירט א פאַרלאַג, וועלכער האָט אַרויסגעגעבן די ווערק פון זיינע מיטגלידער: לידער פון משה קולבאַק, לידער פון שרה רייזען, „ווייטער־בוך", יוסף בעקערס — „די גרויסע רוסישע רעוואָלוציע" אין 2 טיילן, ש. ל. ציטראָנס „די געשיכטע פון דער יידישער פּרעסע", חייקל לונקיס „פון ווילנער געטאָ" אין יידיש און „מהגיטו הוילנאי" אין העברעיש, 2 ביכער פון ה̄ן קאַפּלאַנאָוויטש: „אייגזאַמע מענטשן" (דערציילונגען און הומאָרעסקן) און „אין א פאַרגליווערטער שטאָט" (בילדער פון דער דייטשער אָקופּאַציע), 10 קינדער־ביכלעך פון פאַלק היילפּערין, א ראָמאַן „לעבן" פון א. י. גראָדזענסקי, אברהם איוועניצקי — „ווען די וועגן קרייצן זיך" (זכרונות פון א יידישן קריגס־געפאַנגענעם"), א בוך געשיכטעס און לעגענדעס פון א. י. גאָלדשמידט א. ט. „פון לויטערן קוואַל".

אין 1927 אָרגאַניזירט דער ווילנער ליטעראַטן־פאַריין דעם ערשטן לאַנד־צוזאַמענפאָר פון דער יידישער פּרעסע אין פּוילן. ער קומט פאָר אין ווילנע דעם 12—13 און 14 יוני י. י. אין אים האָבן אָנטייל־גענומען אַן ערך 40 דעלעגאַטן פון ווילנע, וואַרשע, לאָדז, ביאַליסטאָק, בריסק, שעדלעץ, ראָוונע, כעלם, ראַדאָם, ביאַלע, אָפּט, וואָלקאָוויסק, טשענסטאָכאָוו, גראָדנע, לעמבערג, מעזריטש, סלאָנים א. אנד. דער צוזאַמענפאָר האָט אויסגעוויילט א צענטראַל־ראַט, וועלכער האָט געזאָלט פאַרייניקן אַרום זיך אַלע ליטעראַריש־זשורנאַליסטישע קאָרפּאָראַציעס אין פּוילן. אָבער נאָך א קורצער עקזיסטענץ האָט ער זיך געמוזט ליקווידירן. ער האָט אָבער פאַר זיין קורצער עקזיסטענץ באַוויזן, ווי נויטיק ס'איז פאַרן יידישן זשורנאַליסט א פּראָפעסיאָנעלע אָרגאַניזאַציע אויפן אָרט. ער האָט אָנגעפירט א שטרייק־אַקציע אין דער פּראָווינצער פּרעסע און געגרינדעט אין אָנהויב 1928 יידישע זשורנאַליסטן־סינדיקאַטן אין ווילנע, לאָדז, ביאַליסטאָק א. אַ.

אין ווילנער יידיש־געזעלשאַפטלעכן און קולטור־לעבן שפּירט מען דעם ווילנער ליטעראַטן־פאַריין אויף יעדן שריט און טריט. ס'קומט נישט פאָר קיין שום וויכטיקער אויפטו כמעט אָן דעם אָנטייל פון ליטעראַטן־פאַריין, מען רעכנט זיך מיט זיין וואָרט, גענוג אַלס ביישפּיל צו ברענגען די ליקווידאַציע פון יידישן לערער־שטרייק און דעם קהלה־שטרייק א דאַנק דער אַריינמישונג פון ליטעראַטן־פאַריין.

ביים פאַריין עקזיסטירט א שטענדיקע הלוואות־קאַסע, א פּענסיאָנען־פאָנד פאַר באַדערפטיקע מיטגלידער, א הילפס־קאַסע. די מיטלען האָט ער, חוץ אָרטיקע, אויך באַקומען אין די ערשטע יאָרן פון אויסלענדישע הילפס־אָרגאַניזאַציעס, ווי „דזשאָינט", „וועלט־הילפס־קאָנפערענץ", „ווילנער הילף", אויך פון „יעקאָפאָ" און ווילנער קהלה. די לעצטע פינף יאָר אָבער האַלט זיך אויס דער פאַריין אָן שום זייטיקע הילף און נאָר אויף אייגענע מיטלען.

דער פאַריין האָט אויך דורכגעפירט שטרייקן, דערליידיקט קאָנפליקטן, אויסגעאַרבעט כאַריפן פאַר ליטעראַרישע און זשורנאַליסטישע אַרבעט, אויפגעמאָנט האָנאָראַר פאַר שרייבער. (זינט דער גרינדונג פון זשורנאַליסטן־סינדיקאַט, זענען א טייל פּראָפעסיאָנעלע ענינים אַריבער צום לעצטן, למשל, די צייטונגס־ענינים).

ס'איז שוין געוואָרן א „טראַדיציע" ביים פאַריין אויף זיינע אַלגעמיינע יערלעכע פאַרזאַמלונגען צו פּראָטעסטירן קעגן דער רעכטלאָזיקייט פון דער יידישער שול און יידישער שפּראַך און דערמיט מאַניפעסטירן זיין מיטהילף אין קאַמף פאַר די רעכט פון דער יידישער שול און שפּראַך.

די יידישע שרייבער־משפּחה אין ווילנע האָט געהאַט אַלערליי צייטן, גוטע און שווערע, שמחות און אבידות, אַלץ האָט געפונען אָן אָפּקלאַנג אין דער טעטיקייט פון איר פּראָפעסיאָנעלער קאָרפּאָראַציע. זי האָט געהאַט אויסצושטיין אויך אינערלעכע אידעישע קאַמפן, רייבונגען ביי פאַרשידענע פאַלן, זי איז אָבער ביי־געשטאַנען אַלע נסיונות און אַרוים גאַנץ. זי האָט אַרויסגעגעבן פון זיך צוויי נייע קערפּערשאַפטן: דעם צענטער פון יידישן פּען־קלוב אין ווילנע און דעם יידישן זשורנאַליסטן־סינדיקאַט. אַלע דריי צוזאַמען מאַניפעסטירן ביי יעדער געלעגנהייט דעם יידישן שריפטשטעלער און זשורנאַליסט סיי כלפּי פּנים, סיי כלפּי חוץ. ביי געוויסע אַקציעס, ווען דאָס איז נויטיק, פיגורירט מען אויך צוזאַמען און מען רעפּרעזענטירט געמיינזאַם די יידישע ליטעראַטור און די יידישע פּרעסע.

די מאַטעריעלע לאַגע פון יידישן שרייבער און זשורנאַליסט פאַרשאַפט לעצטנס פיל זאָרג דעם פאַריין. די עקאָנאָמישע לאַגע פון יידישן פּען־אַרבעטער אין ווילנע איז אַמשווערסטן. די פאַרלאַגן אין ווילנע לעבן איבער א שווערן קריזיס. ביי דעם האַלבן טוץ צייטונגען באַקומט מען קלאָגעדיקע לוינען, אַז ס'איז א חרפּה אויסצוזאָגן. אָבער דאָך איז א סוד פאַר גאַנץ בראָד, אַז א לוין פון 15—20 גילדן א וואָך אין א ווילנער ייד. רעדאַקציע איז שוין געוואָרן א געוויינלעכע „נאָרמאַלע" זאַך.

דר. אַלפרעד בילמאַן *) / מאָסקווע

די ריגער פרעסע

(געשיכטלעכער איבערבליק)

ספעציעל פאַר די ,,ליטעראַרישע בלעטער׳׳

מיטן אויפבלי פון דער ריגער פרעסע איז פאַרבונדן די אנטוויקלונג פון דער לעטלענדישער פרעסע בכלל. די געשטאַלטונג פון די פּאָליטישע און ווירטשאַפטלעכע פאַרהעלטענישן, וואָס איז געווען מאָסגעבנד פאַרן לעבן פון דער שטאָט, האָט משפיע געווען אויך אויף דער ריגער פרעסע.

ווען אין 17 י. ה., אין דער שוועדן־צייט, איז ריגע געוואָרן אַ באַדייטנדיקע האַנדלס־שטאָט ביים באַלטישן ים, איז דעמאָלט אויך אויפגעשוומען די באַדערפעניש אין אַ צייטונג. דעמאָלט איז אַרויסגעגאַנגען אין 1681 יאָר די צייטונג ,,ריגישע נאָוועלען׳׳ (אַרויסגעגעבן דורך דעם ריגער גענעראַל־גובערנאַטאָר), וואָס איז דערשינען אָן איבעררייס ביז 1710, ד. ה. ביז צום סוף פון דער שוועדישער הערשאַפט. הערנאָך האָט אין 18 י״ה די נאַכריכט־ביוראָ פון ריגער שטאָטראַט אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן אַ צייטונג ,,ריגישע אַנציינגן׳׳, וועלכע האָט אין 1852 זיך פאַרוואַנדלט אין די ,,ליפלענדישע גאָוועדנעמענטס־צייטונג׳׳. אין דער צווייטער העלפט פון 18 י״ה איז דערשינען די ,,ריגאַשע פּאָליטישע צייטונג׳׳ (שפּעטער, ביז צום וועלטקריג אונטערן נאָמען ,,ריגאַשע צייטונג׳), וועלכע האָט אַנטשפּראָכן דעם צייטגייסט פון דער אויפקלערונגס־עפּאָכע. אָט די אַלע צייטונגען זענען אין דער דייטשער שפּראַך.

אַ לעטישע צייטונג האָט אין 18 י״ה אין ריגע נאָך נישט געקאָנט דערשיינען. קיין לעזער וואָלטן נישט געפעלט, אָבער צוערשט האָבן זיך געפאָדערט סאָציאַלע רעפאָרמען אין זין פון דעם נייעם, אין דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע געבוירענעם צייט־גייסט. אויך די דייטשע בירגערשאַפט אין ריגע האָט דורכגעלעבט אין אָנהויב פון 19 י״ה אַ געוויסן גייסטיקן ראַדיקאַליזם. צווישן 1803 און 1818 זענען דערשינען אין ריגע דער ,,רוסישער מערקור׳׳, ,,פּאַמאַ׳׳, ,,נאָרדישער אַרכיוו׳׳, ,,איריס׳׳ (אַלס פרויען־צייטונג), ,,רוטעניאַ׳׳, ,,דער צושויער׳׳ און ,,ליפלענדישער מערקור׳׳. ריגע איז נאָך דעמאָלט געווען אַ קליינע שטאָט מיט 25.000 איינוווינער. און אָט די אַלע צייטונגען האָבן זיך געמוזט אָפּשטעלן, ווייל עס האָבן געפעלט לעזער. דערצו האָט זיך נאָך דעמאָלט אָנגעהויבן די צייט פון דער רעאַקציאָנערער הערשאַפט פון ניקאָלאַי דעם ערשטן און מען האָט פאַרבאָטן דעם פּראָגרעסיוון ,,אָסטזייפּראָווינצענבלאַט׳׳, וועלכן עס האָט געגרינדעט דער באַקאַנטער דענקער גאַרליב מערקעל. דאָך זענען פאָרגעקומען געוויסע פאַרענדערונגען אין דער לאַנד־אָרדנונג אין באַלטיקום, און אין ריגע האָט באַקומען די מעגלעכקייט דעם 1 יאַנואַר 1832 אַרויסצוגיין די ערשטע לעטישע צייטונג אין ריגע ,,דער פריינט פון די לעטן׳׳ (די ערשטע לעטישע צייטונג בכלל האָט אָנגעהויבן אַרויסצוגיין מיטוי דעם 5 יאַנואַר 1822). די רוסישע רעגירונג האָט אָבער אין 1846 פאַרמאַכט אָט די צייטונג, ווייל זי האָט גענומען אַ שטעלונג קעגן דער רוסיפיצירונג פון די לעטן.

נישט קוקנדיק אויף אַלע מניעות האָט זיך כסדר אויסגעבעסערט דער ווירטשאַפטלעכער מצב פון לעטישן פאָלק, און אַלס פועל־יוצא דערפון איז געקומען די גייסטיקע דערוואַכונג פון פאָלק. דאַן האָט דעם 2 יולי 1856 אונטער דער רעדאַקציע פון אַ לעט, א. לייטאַנס, גענומען אַרויסגיין די צייטונג ,,דער הויז־גאַסט׳׳ (ביז 1910), מיט וועלכן עס האָט זיך אין די יאָרן 1863-1867 פאַראייניקט דער רעאַקציאָנערער ,,וועג־חבר׳׳.

די ווירטשאַפטלעכע קאָניונקטור אין ריגע אין מיטן פון 19 י״ה האָט צוגעצויגן אַלץ מער לעטן פון דאָרף אין שטאָט אַריין. אויך ביי די דייטשע בירגער פון ריגע האָט זיך אין יענער צייט געלאָזט מערקן אַ געוויסער גייסטיקער רענעסאַנס. עס האָבן אָנגעהויבן פונדאַסניי אַרויסצוגיין די ,,באַלטישע מאָנאַטשריפט׳׳ (1859—1914), די ,,צייטונג פאַר שטאָט און לאַנד׳׳ (1866), וועלכע האָט אין 1894 געביטן איר נאָמען אויף ,,ריגאַשע רונדשוי׳׳. אין משך פון עטלעכע יאָר זענען אויך אַרויסגעגאַנגען די ,,ריגער בלעטער׳׳ (1868—1866). אָט די בלעטער האָבן זיך אַנטשיידן איינגעשטעלט פאַר די פּריווילעגיעס פון דער דייטשער ריטערשאַפט, להיפוך צו די גרויסע רעפאָרמען, וואָס האָבן זיך דאַן געגרייט און צו די שטרעבונגען פון דער רוסישער מאַכט צוצונעמען ביי דער דייטשער ריטערשאַפט אירע זעלבסטפאַרוואַלטונגס־רעכטן.

דערווייל האָט זיך ביי די לעטן אויסגעשמידט דער פעסטער ווילן צו פאַרשטאַרקן זייערע פּאָזיציעס אין ריגע און צו דעראָבערן נייע פּאָזיציעס. בראש פון אָט דער שטרעבונג איז געשטאַנען ,,באַלטיאַס וועסטנעסיס׳׳ (געגרינדעט אין יאָר 1869).

אין די זיבעציקער יאָרן זענען נאָך צוגעקומען די ,,אַרבעט׳׳ און ,,וועלט און נאַטור׳׳, וועלכע האָבן זיך אָבער לאַנג נישט געקאָנט האַלטן. אין 1876 איז דערשינען די פּאָליטיש־ליטעראַרישע ,,שטימע׳׳ און דעם 12 אויגוסט 1877 אַלס ערשטע לעטישע טאָג־צייטונג די ,,ריגער בלאַט׳׳, וועלכע האָט זיך אין יאָר 1880 פאַראייניקט מיט דעם ,,באַלטיאַס וועסטנעסיס׳׳. די רוסישע נאַציאָנאַליסטן זענען אין יענער צייט געוואָרן שטאַרק אַגרעסיוו קעגן די דייטשן. אין ריגע איז צום ערשטן מאָל דערשינען אַ רוסישע צייטונג ,,ריזשסקי וועסטניק׳׳.

די דייטשן האָבן אין 1882 באַקומען אַ נייע טאָגצייטונג ,,ריגאַער טאַגעבלאַט׳׳ (אייגנטלעך אַ המשך פון די ,,נייע צייטונג פאַר שטאָט און לאַנד׳׳, וועלכע איז געגרינדעט אין 1876); די רוסן האָבן באַקומען אין זייער דינסט אַ פּסידאָ־דייטשן בלאַט ,,דינאַ צייטונג׳׳ (געגרינדעט 1888), וועלכע האָט אין 1891 אָנגענומען אַ ווינטשנסווערטע פאַר די דייטשן ריכטונג און איז אַזוי אַרויסגעגאַנגען ביז 1909.

אין יענער צייט פון די קאַמפן צווישן דייטשן און רוסן, האָט זיך פאַרפעסטיקט די לעטישע פרעסע. אין די אַכציקער יאָרן, איז דערשינען אַ נייע גרויסע צייטונג, י. טשאַקסטעס ,,פאָטערלאַנד׳׳ (1884). די צאָל פון די לעטישע איינוווינער אין ריגע איז אויף אַזוי פיל צוגעוואַקסן, אַז די רעגירונג האָט אַפילו געפונען פאַר נויטיק זינט 1885 אַרויסצוגעבן די ,,פּאָליציי צייטונג׳׳ אין לעטיש. דעמאָלט זענען שוין געווען 40.000 לעטישע לייענער.

אין 1886 איז אַרויסגעגאַנגען די פאָרטשריטלעכע ,,טאָג־בלאַט׳׳, וועלכע האָט זיך איינגעשטעלט פאַר די אינטערעסן פון די ,,קליינע מענטשן׳׳.

אין די 90־ער יאָרן זענען נישט אַרויסגעגאַנגען נישט קיין דייטשע און נישט קיין לעטישע נייע צייטונגען. די רוסן האָבן דאַקעגן פאַרבריטערט זייער פראָנט מיט צוויי בלעטער: ,,פּריבאַלטיסקי ליסטאָק׳׳ (1896) און ,,ריזשסקיע וועדאָמאָסטי׳׳ (1898).

אין אָנהויב פון 20־טן יאָרהונדערט האָט ריגע זיך שטאַרק פונאַנדערגעוואַקסן. אויך די לעטישע באַפעלקערונג האָט זיך באַדייטנד פאַרגרעסערט, און ביי די לעטן האָט זיך אָנגעהויבן די סאָציאַלע איבערשיכטונג.

אויסער דעם נאַציאָנאַל־קאָנסערוואַטיוון ,,באַלטיאַס וועסטנעסיס׳׳ איז דערשינען די נאָך מער קאָנסערוואַטיווע ,,ריגער צייטונג׳׳ פון פ. ווינבערג (1902—1914); אַחוץ די נאַציאָנאַל־ליבעראַלע ,,שטימע׳׳ האָט אַ קורצע צייט עקסיסטירט דאָס ,,וואָרט׳׳ (1901—1902). דערמאָנטער ,,טאָג־בלאַט׳׳ פון פ. סטוטשקאַ און י. ראַינים איז געווען אַ ראַדיקאַל־סאָציאַליסטישע און דער ,,הויז־גאַסט׳׳ פון ד״ר פ. זאַליטע האָט געהאַט אַ דעמאָקראַטיש־פּראָגרעסיווע ריכטונג.

---

*) מיניסטער ד״ר אַלפרעד בילמאַן איז דער געוו. פּרעסע־שעף פון לעטלענדישן אויסערן־מיניסטעריום און איצטיקער לעטישער געזאַנדטער אין מאָסקווע. ער איז איינער פון די וויכטיקסטע לעטישע געלערטע און שריפטשטעלער. נישט לאַנג האָט ד״ר א. בילמאַן געפייערט דעם 25־יאָריקן יובל פון זיין פּובליציסטישער טעטיקייט. ד״ר א. בילמאַן אינטערעסירט זיך אויך מיט יידישע קולטור־פראַגן און ווייזט אַרויס גרויס סימפּאַטיע צו יידן. אגב, איז ער דער איינציקער לעט, וואָס באַהערשט אויסגעצייכנט די יידישע שפּראַך און לייענט רעגולער יידישע צייטונגען. דער אַרטיקל איז איבערגעזעצט פאַר אונז דורך דעם פּרעסע־רעפערענט פון לעטלענדישן אויסערן־מיניסטעריום יצחק מאַריין.

די רעוואָלוציע פון 1905 און די אומדערוואַרטעטע פרעסע־פרייהייט האָט געגעבן די צייטונגען די מעגלעכקייט צו רעדן א פרייען לשון. די ליבעראַלע דייטשע קרייזן האָבן דאַן אַרויסגעגעבן די פּראָגרעסיווע „באַלטישע פּאָסט" (1906—1914) און די קאָנסטיטוציאָנעל־דעמאָקראַטישע דייטשן האָבן אַרויסגעגעבן די „רינאַשע נייעסטע נאַכריכטן" (1907—1911). אויך די קאָנסערוואַטיווע לעטישע בלעטער האָבן אָנגענומען א נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלן טאָן. אויך זענען דערשינען אייניקע נייע לעטישע צייטונגען: „היימלאַנד", „איבערזיכט" (1905—1906). די רעאַקציע האָט אָבער לאַנג אויף זיך נישט געלאָזט וואַרטן. צייטונגען זענען פאַרמאַכט געוואָרן און האָבן געביטן די נעמען. „טאָג־בלאַט" האָט געענדערט איר נאָמען אויף „נייער טאָג־בלאַט".

(סוף קומט)

וו. לאַצקי־בערטאָלדי / ריגע

ביי „אונדז" און ביי „זיי"

מיינען מיין איך דערמיט יידן און לאַטוועשן. מיר טיטולירן זיך א. יין זייער האָפערדיק מיטן שיינעם נאָמען „עם הספר". וועגן לאַטוועשן זאָגן מיר נאָך איצטער, אַז זיי האָבן „פויערשע" קעפּ. און פונדעסטוועגן, לאָמיר פּרוּוון מאַכן אַ! עקזאַמען, און מיר וועלן זיך גרינג איבערצייגן, אַז די פויערשע קעפּ מיט אַמאָליקע פויערשע השגות האָבן איצטער דווקא יידן, און אַז דער טיטול פון „עם הספר" קומט אינדערראַמתן גאָר די לאַטוועשן.

לאָזן פאַרלעגער פּרוּוון אַרויסגעבן פאַר א יידישן עולם א ביאָגראַפיע פונם גרעסטן דייטשן פילאָזאָף קאַנט. וויפיל עקזעמפּלאַרן וועלן זיך פאַנאַנדערגיין ביי דעם „עם הספר"? אנומלט האָט שלום אַש געקלאָגט זיך אין וואַרשעווער פּען־קלוב, אַז דער טיראַזש פון א יידישן בוך איז 300 עקזעמפּלאַרן. נאָר אויב מיר זאָלן צונויפקלויבן אַלע לשונות, וואָס יידן נוצן זיי אין לעטלאַנד, און פּרוּוון אַרויסגעבן פאַר זיי א קאַנט־ביאָגראַפיע, קאָן מען זאָגן לכתחילה, אַז דער „עם הספר" וועט ענטפערן מיט גלייכגילט און דאָס בוך וועט בלייבן ליגן אויף די פּאָליצעס פון פאַרלעגער.

אָט אָבער א יידישער פאַרלעגער אין לעטלאַנד, וואָס די „מעלות" פונם „עם הספר" זענען אים גוט באַוווסט, געפועלט ביי זיך אַרויסצוגעבן פאַר לאַטוועשן א קאַנט־ביאָגראַפיע (פון פּראָפ. דאַלע) און אין משך פון 5 וואָכן האָט די לעטישע באַפעלקערונג אויסגעקויפט פינף טויזנט עקזעמפּלאַרן.

אַז די גאַנצע אויפלאַגע פון ראַיניסעס ביאָגראַפיע איז זיך פאַנאַנדערגאַנגען כהרף עין, פאַרשטייט זיך ממילא. און די אייגענע דערפאַרונגען האָבן געמאַכט די לעטישע פאַרלאַגן — „גראַמאַטו דראַוגס" און גולבים מיט זייערע ענציקלאָפּעדיעס, א גרויסער און א קליינער, מיט א וועלט־געשיכטע (7 טויזנט עקזעמפּלאַרן).

פאַראַן נאָך אַנדערע סימנים, וואָס זאָגן אונז עדות, אויפן שטאַרקן גייסטיקן לעבן, וואָס עס פירן אים איצטער די ברייטע לעטישע מאַסן, אויפן קולטור־רענעסאַנס פון דער לאַטווישער נאַציע. א לעקציע אויף א ריין גייסטיקער טעמע געפינט ביי אונז זייער ווייניק צוהערערס; ס'איז אָפטמאָל א חרפּה אויסצוזאָגן, ווי עס זעט אויס אַן אודיטאָריע פון טאַלענטירטע יידישע שרייבער און דענקער, פון גוטע לעקטאָרן. נאָר אָט האָט אנומלט א הייפעלע לעטישע אוניווערסיטעטס־אינטעליגענץ פאַרטראַכט א לעקציע־אָוונט אויף דער טעמע „רעליגיע און אינטעליגענץ" און עטלעכע טויזנט באַזוכער פון פאַרשיידנסטע לעטישע קרייזן האָבן אָנגעפילט דעם זאַל.

גרינגער, ערנסטישער לייענשטאָף געפינט אין לעטלאַנד קיין מאַרק נישט. אויך די אוואַנטור־ראָמאַנען, קרימינאַל־ און שפּיאָנאַזש־מעשיות האָבן אין לעטלאַנד ווייניק לייענער.

דער ברייטער לעטישער עולם געפינט זיך איצטער אין א תקופה פון שטורעם און דראַנג, און דער דאַרשט צו וויסן און קולטור האָט אַרומגענומען דאָס גאַנצע לעטישע פאָלק. ערנסטע ביכער, ערנסטע קונסטווערק, ערנסטער קינסטלערישער טעאַטער געפינען אין לעטלאַנד זייערע בעלנים אין אַלע קרייזן פון דער באַפעלקערונג, און ס'איז שוין לאַנג צייט צו זאָגן דעם „עם הספר", אַז ער זאָל זיך א מוסר אַראָפּנעמען פון די פויערים און זיך אויסלערנען ביי זיי צו שאַצן און אַכפּערן וויסן און קענען, בילדונג און קולטור.

„פרימאָרגן".

דזשאָן גאַלסוואָרטי

באַקומען די נאָבעל־פּרעמיע

די הייאָריקע נאָבעל־פּרעמיע האָט באַקומען דער באַוווסטער ענגלישער שריפטשטעלער דזשאָן גאַלסוואָרטי. געבוירן אין 1867 ביי רייכע אַריסטאָקראַטישע עלטערן, האָט ער באַקומען הויכע בילדונג און געענדיקט אַלס אַדוואָקאַט. אָנגעהויבן צו שרייבן אויפן 28־טן יאָר פון זיין לעבן, פאַרעפנטלעכט פיל דערציילונגען, דראַמאַטישע ווערק. באַזונדערס איז דזשאָן גאַלסוואָרטי באַרימט געוואָרן מיט זיין פיל בענדיקן מאָנומענטאַלן ווערק די „פאָרסייט־סאַגא", ווו ער וויקלט פונאַנדער דאָס לעבן פון דער ענגלישער בורזשואַזיע אין לויף פון 200 יאָר. דאָס ווערק האָט אַוועקגעשטעלט גאַלסוואָרטי צווישן די גרעסטע וועלט־שרייבער.

דזשאָן גאַלסוואָרטי איז דער פּרעזיצער און פירער פון אינטערנאַציאָנאַלן פּען־קלוב.

אין יידיש איז איבערגעזעצט זיין דראַמע „קאַמף" (וואַרשע, פאַרלאַג „די וועלט").

אין „ליט. בלעטער" (1929, נומ. 30) איז אָפּגעדרוקט אַן אַרטיקל וועגן דזשאָן גאַלסוואָרטי.

▪▪ ▪▪ ▪▪ ▪▪

בריוו אין רעדאַקציע

I

די פאַרוואַלטונג פון פאַריין פון יידישע ליטעראַטן און זשורנאַליסטן אין בעלגיע טרעט צו אַרויסצוגעבן א ליטעראַרישן פּנקס „יונג־בעלגיע", געווידמעט דעם יידישן און אַלגעמיינעם לעבן ביי אונז אין לאַנד. אין דעם דאָזיקן פּנקס וועלן אָנטייל־נעמען א גרעסערע צאָל יידישע שרייבער פון לאַנד און אויסלאַנד. די פאַרוואַלטונג וויל זיך באַמיען צו געבן דעם ערשטן יידישן פּנקס, אין בעלגיע, זיין עכטן לאָקאַלן קאָלאָריט, און זי בעט טאַקע אַלע שרייבער און זשורנאַליסטן זיך צוצופּאַסן צו דעם דאָזיקן ווונטש.

יידישע שרייבער און זשורנאַליסטן, פון אויסלאַנד, וואָס האָבן פאַרבראַכט א צייט ביי אונז אין לאַנד, ווערן געבעטן צוצושיקן זייערע אַרבעטן אָהער איינדריקן פון בעלגיע. זיי ווערן אויך געבעטן ביי־צולייגן, צו די דאָזיקע מאַנוסקריפּטן, קורצע ביאָגראַפישע נאָטיצן וועגן זייער אויפהאַלט ביי אונז אין לאַנד.

די מיטגלידער פון אונזער פאַריין, ווי אויך די חברים פון אויסלאַנד, ווערן געבעטן צוצושיקן זייערע מאַנוסקריפּטן שפּעטסטנס ביז סוף חודש פעברואַר 1933, א. נ. סעקרעטאַריאַט פון אונזער פאַריין: Association des ecrivains et journalistes juifs en Belgique 65, rue Conscience **Anvers.**

II

ליבער ח' נחמן מייזיל.

מיט דערשטוינונג האָב איך געלייענט אין די „ליט. בלעטער" אין אייער אַרטיקל וועגן צייטונגס־ראָמאַן, אַז מיין ראָמאַן „בוענאָס־איירעס" ווערט געדרוקט אין דער ביאַליסטאָקער צייטונג „אונזער לעבן" און אין „גראָדנע־ מאָמענ־"". איך האָב נישט געשיקט דעם ראָמאַן צו אָט די צייטונגען, האָב זיי נישט דערלויבט אים צו איבערדרוקן פון ניו־יאָרקער „טאָג" און זיי האָבן אפילו נישט געפונען פאַר נייטיק מיך צו אינפאָרמירן, אַז זיי טוען מיר אָן דאָס „פאַרגעניגן" און דרוקן מיין ראָמאַן. גראָד האָב איך פאַרהאַנדלט מיט א וואַרשעווער אויסגאַבע וועגן מיין ראָמאַן און די דערמאָנטע צוויי בלעטער האָבן מיר פאַרשאַפט א גרויסן שאָדן א מאַטעריעלן. איך ווייס נישט ווי אַזוי צו שטעמפּלען די האַנדלונג פון די צוויי בלעטער. ס'איז דאָך פּשוטע גזילה. איך פאַרלאַנג, אַז זיי זאָלן באַלד אָפּשטעלן דאָס דרוקן פון מיין ראָמאַן, אַנישט וועל איך געצוווּנגען זיין דאָס צו טון דורך דער אַרגענטינישער אַמבאַסאַדע אין וואַרשע.

מיט די בעסטע גרוסן אייער

יעקב באָטאָשאַנסקי

ב. איירעס, 14.X.1932.

די יידישע שול אויף דער אינטערנאַציאָנאַלער אויסשטעלונג

מיינונגען וועגן דער אויסשטעלונג פון ציש״אָ אין ניצע (29 יולי — 12 אויגוסט 1932), איינגעשריבן אינם באַזוך־בוך פון דער ציש״אָ

וו. סקאַווינג — זייער אינטערעסאַנט זענען די אויסגעשטעלטע אַרבעטן, דער עיקר דער אַלבאָם פון היימקענטניש און נאַציאָנאַלער געשיכטע.

די פלעמישע סעקציע (ע. אַלבערד, א. וואַליסענס, ה. וואַן סעי־מאַרסיער) — די פלעמישע סעקציע האָט מיט לעבהאַפטן אינטערעס באַזוכט די אויסשטעלונג און איז געווען גערירט פון די גרויסע אָנ־שטרענגונגען, וועגן וועלכע די דאָזיקע אויסשטעלונג זאָגט עדות.

רימעסמעי — איך בין אַנטציקט פון דער אַרבעט פון דער פוילישן־יידישער סעקציע און פון אירע לעבעדיקע מעטאָדן.

העלענע עפלעידערי — ס'האָט מיך טיף גערירט די גרויסקייט פון דער אויסגעשטעלטער אַרבעט. עס נעמט מיך דורך אַ באַוווּנדערונג פאַר דער גרויסער שטרעבונג צו באַפרייונג און קולטור.

ע. גאַסטאָ (פירער פון פאַך־שול אין ניצע) — איך בין זייער וויצע־פּאָרז. פון דער אינטערנאַציאָנאַלער ליגע פאַר פרייער דערציונג) — מיינע דערינערונגען וועגן יידישן פוילן — לעבן דאָ אויף. די אויסשטעלונג באַשטעטיקט די דערציילונגען וועגן די דאָזיקע שולן פון מיין אַמאָליקער שילערין — פרל. רענע אַבערדאַם.

פחוי האַוזער — מיין באַגייסטערונג פאַר דער אינטעליגענץ און גלויבן, וואָס זענען די נשמה פון דער יידישער שול־אַרבעט אין פוילן.

א. דעלידור (גימנאַזיע־פּראָפ. אין קלערמאָנר) — איך בין לעב־האַפט פאַראינטערעסירט מיט דער מעטאָדישער, פעסטער און אויסגע־געוויינלעך־אידעאַליסטישער אַרבעט פון די יונגע יידישע שילער אין פוילן.

מ. גאַסיגליאָ — זייער פאַראינטערעסירט האָבן מיך די אַרבעט פון די יונגע יידישע שילער אין פוילן. איך ווינטש דערמוטיקונג צו וויטערדיקער אידעאַליסטישער אַרבעט.

ע. גאַסטאָ (פירע רפון פאַך־שול אין ניצע) — איך בין זייער פאַראינטערעסירט מיט די אַרבעטן פון דער יידישער שול אין פוילן. כ'בין גליקלעך צו קאָנסטאַטירן די דערפאָלגן פון דער קינדער־זעלבסט־פאַרוואַלטונג און קינדער־אָנטייל אינם לעבן פון דער שול.

גייאָ (גימנאַזיע־דירעקטאָר) — איך בין גליקלעך צו דערקענען אין דער אויסערגעוויינלעכער אָנשטרענגונג־טענדענצן, וועלכע זענען מיר ליב, און וועלכע איך ווינטש דערפאָלג.

מ. אָגל (אינספעקטאָר אין בילדונגס־מיניסטעריום) — זייער פאַראינטערעסירט מיט דער דאָזיקער דאָפּלטער אַרבעט: צו איינהאַלטן דאָס אייגנטימלעכע, וואָס איז פאַרן פאָלק דאָס טייערסטע, און צו בויען די צוקונפט אין איר שענסטער פאָרם.

טאַלבערט — איך בין שטאַרק פאַרכאַפּט. באַזוכנדיק די אויס־שטעלונג פון די יידישע שולן אין פוילן. עס וואָלט געווען געווונטשן, אַז געוויסע מעטאָדן, וואָס ווערן באַנוצט אין די דאָזיקע שולן, זאָלן זיך פאַרשפרייטן איבער דער וועלט.

ג. ה. וואַללאָן (פּראָפ. פון פּאַריזער סאָרבאָן) — איך ווינטש אַ צוקונפט פון פאָרשריט און אויפבלי, וועלכע עס פאַרדינען די קולטור־אָנשטרענגונגען פון די יידישע שולן אין פוילן.

ג. וואַן העמעלריק (בעלגיע) — מיין לעבהאַפטע אָנערקענונג פאַר די אויסגעשטעלטע אַרבעטן און די בעסטע דערפאָלג־ווונטשן פאַר דער יידישער בילדונג אין פוילן.

י. פּאַלמאַנס (לערערין אין בריסל, פּעדאַג. סעקרעטאַרין פון דער ס. פּ. ע. ס. אין בריסל) — זייער פאַראינטערעסירט מיט די אַרבעטן פון די מאָדערנע יידישע שולן אין פוילן. איך וואָלט זיך געווונטשן צו מאַכן אַ טויש מיט קינדער־אַרבעטן און צייכנונגען פון אייערע שולן און פון די בריסעלער קינדער.

אַ לערערין פון פּאַריז — זייער אינטערעסאַנט איז די קאָלעקטיווע דערציונג און מיטאַרבעט מיט די עלטערן. איך ווינטש אַ גוטע צו־קונפט דער דאָזיקער שול פון נייער דערציונג.

ט. בערקנער — טראָץ די שוועריקייטן, — וויפל ליבע און איבערגעגעבנקייט! די אַרבעטן ווערן געפירט זייער אינטערעסאַנט. די אויסשטעלונג איז זייער אימפּאָנירנד.

(נישט לעזבאַר) — די דאָזיקע אויסשטעלונג באַווייזט אַלע מעלות — געוואַגטקייט, זעלבסטשטענדיקייט, ענטוזיאַזם, וואָס איז אַזוי טיפּיש פאַרן יידישן כאַראַקטער.

ר. גינעט (אַ לערערין) — לעבעדיקע לערן־מעטאָדן. איך וועל זיי אָן פונקט אַזוי אין מיין קלאַס און איך בין גליקלעך פון אָט דער דערנענטערונג צווישן צוויי פעלקער.

שערי (אַ פראַנצויזישער לערער) — מיין אָנערקענונג. אַן אָרי־גינעלע און אינטערעסאַנטע אויסשטעלונג. איך וועל זיין גליקלעך צו קאָרעספּאָנדירן מיט אַ יידישער שול אין פוילן אויף עספּעראַנטאָ אָדער פראַנצויזיש.

פרל. לאַקאָמב (לערערין) — איך וועל זיין גליקלעך זיך איבער־צושרייבן מיט אַ יידישער שול אין פוילן.

ד״ר הענעקאַל (טשעכאָסלאָוואַקיי) — איך באַוווּנדער די אויסער־געוויינלעכע אָנשטרענגונגען פון די יידישע שולן אין פוילן פאַר דער נייער דערציונג אין גייסט פון די אַלמענטשלעכע אידעאַלן.

פּראָפ. ע. קאַזאַבראָן (פראַנקרייך) — אַ פאַרשיידנאַרטיקע אַרבעט, וואָס נעמט אין באַטראַכט דעם קינדס אינדיווידואַליטעט און האָט פאַר זיך אַ זיכערן ציל.

יאַקאָב גרינבערג (דירעקטאָר פון מיטלשולן ביי דער קולטור־אָפּטיילונג פון דער שטאָט ניו־יאָרק) — אַן ערנסטע באַטראַכטונג פון די אַרבעטן מוז פירן צום אויספיר, אַז די פוילישע מאַכט וואָלט געדאַרפט שטיצן איידער שטערן דער אָרגאַניזאַציע פון יידישע שולן. אַ ייד קאָן קולטיווירן זיין מוטער־שפּראַך און דאָך בלייבן אַ גוטער בירגער פון פוילן.

ב. דימענבערג (רעדאַקטאָר פון פּעדאַג. אָפּטיילונג אין „וויקינג־פּרעס") — אויף יעדן שריט איבערצייגן מיר זיך דאָ, אַז די דאָזיקע אַרבעט איז באַהויכט מיטן גייסט פון אידעאַליזם און אומאייגנ־נוציקייט. דאָס דאַרף יעדנפאַלס אָנערקענט ווערן.

פּראָפ. דר. ראָזע קלאַימאַווידער — די פּראַקטישע דערציונג פונם קינד, די זעלבסטשטענדיקייט — איז מיר זייער געפעלן.

ד״ר ס. באַדאַנעס (דירעקטאָר פון דער עפנטלעכער פאָלקס־שול 173 — ברוקלין, ניו־יאָרק) — איך האָב אויפמערקזאַם שטודירט די אַרבעטן. איך האָב געפונען קינדער־אַרבעטן פון העכסטן דערציונגס־ווערט. באַזונדער באַוווּנדער איך דעם דידאַקטישן מאַטעריאַל פונם שפּראַכן־לימוד און דעם מעטאָד, וועלכער פאַרוואַנדלט די לערערס אַרבעט אין אַ סטימולירונג פון די עלעמענטאַרע אויסדרוק־פעיקייטן פונם קינד.

פויל שערב (אָדענוואַלד־שול — איינער פון די אָנגעזעענסטע מיטגלידער פונם קאָנגרעס) — מיין פרוי און איך האָבן באַקוקט די אויסשטעלונג מיטן גרעסטן אינטערעס און באַוווּנדערט דעם מוטיקן און דערפאָלגרייכן עקזיסטענץ־קאַמף פון די יידישע לערער און קינדער אין פוילן.

ד״ר פּפאַטענער (פּראָפעסאָר פון פּעדאַגאָגיק און פּסיכאָלאָגיע) — איך האָב מיט גרויס אינטערעס באַטראַכט די פרוכטן פון דער זייער לעבעדיקער צוזאַמענאַרבעט פון לערער און תּלמידים.

עליזאַבעט ראָטטען (רעדאַקטאָר פון „דאָס ווערדנדע צייט־אַלטער", איינער פון די אָנגעזעענסטע אָנטיילנעמער אין קאָנגרעס) — איך דאַנק האַרציק פאַר דעם פאַרגעניגן, וואָס האָט מיר פאַרשאַפט דאָס אָנקוקן די ווערטפולע אַרבעט, פאַר וועלכער איך וועל אויך אין דער צוקונפט האָבן אינטערעס. איך ווינטש ווייטער מוט, אויסדויער און דערפאָלג.

פּראָפ. ד״ר ה. בעקער (געוו. פרייסישער בילדונגס־מיניסטער, וויצע־פּאָרזיצער פון קאָנגרעס) — כ'האָב די אויסשטעלונג באַקוקט מיטן גרעסטן אינטערעס, און דאַנק פאַר דער אויסגעצייכנטער פירונג. דעם קינד — דאָס בעסטע!

טעוווענעט — די אַרבעטן פון חי קינדער זענען זייער אינטערע־ראַנט, און דער אונטעריכטס־מעטאָד קאָן זיין אַ ביישפּיל פאַר אַנדערע לענדער.

אַלבערכט חער (אַרכיטעקט דיפּל. אינזש. לייטער פון פּראָפ. שול שטוט־גאַרט) — די אויסשטעלונג געפינט מיין גרעסטן אינטערעס. טייל אַרבעטן געהערן צו די בעסטע פון קאָנגרעס. איך וואָלט געווען דאַנקבאַר, ווען כ'וואָלט געקענט באַקומען געוויסע מאַטעריאַלן פאַר מיינע פּובליקאַציעס.

פון וואָך צו וואָך

ליטעראַטור און קולטור

בנימין פייגנבוים

|||| אין עלטער פון 72 יאָר איז אין ניו־יאָרק געשטאָרבן דער באַוווּסטער שריפטשטעלער און וויסנשאַפטלער בנימין פייגנבוים. געבוירן אין וואַרשע אין 1860 אין אַ מיוחסדיקער פרומער פאַמיליע, האָט ער צו 22 יאָר זיך גענומען צו השכלה און בילדונג. די זשורנאַליסטישע טעטי־קייט האָט פייגנבוים אָנגעהויבן אין 1886 און זינט דאַן מיטגעאַרבעט אין פיל צייטשריפטן און בעיקר אין סאָציאַליסטישע אויסגאַבן. געלעבט אין אַנטווערפּן, לאָנדאָן, זיך באַטייליקט אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג. זינט 1891 אין ניו־יאָרק, ווו דער פאַרשטאָרבענער אַנטוויקלט אַ גרויסע טעטיקייט אַלס שריפטשטעלער און פירער פון דער אַרבעטער־באַוועגונג. איינער פון די ערשטע פּאָפּולאַריזאַטאָרן פון יידישן וויסנשאַפט־לעכן סאָציאַליזם, פאַרעפנטלעכט פיל ביכער און ביכלעך, אויך איבערגעזעצט אַ רייִ וויכטיקע ווערק אין יידיש. געהאַט קאָלאָסאַלע פאַרדינסטן פאַר דער יידישער וויסנשאַפטלעכער ליטעראַטור. איינער פון די וויכטיקסטע פיגורן אין דער על־טערער יידישער אַמעריקע.

|||| איציק מאַנגער, דער דיכטער פון רומעניע, וואָס איז גוט באַקאַנט אונדזערע לעזער דורך זיינע באַלאַדן און לידער, וואָס ער דרוקט בסדר אין די „ליט. בלעטער", איז געקומען אויף אַ צוויי וואָכן צוגאַסט קיין פּוילן. ער וועט היינטיקן דאָנערשטיק האַלטן אַ רעפעראַט אין וואַרשעווער ליטעראַטן־פאַריין „די באַלאַדע — די וויזיע פון בלוט". מאַנגער איז נישט בלויז אַ גוטער דיכ־טער, ער איז אַ גלענצנדיקער פאָרטראָגער. — איציק מאַנגער וועט אויפטרעטן מיט רעפעראַטן אין לאָדז, ווילנע אאַ. א. שטעט.

|||| דער יידישער פּען־קלוב אין וואַרשע האָט אַרויסגעגעבן אַן אויפרוף „צו אַלע פריינט פון דער יידישער ליטעראַטור" וועגן דעם פּראָקלאַ־מירטן חודש פון יידישן בוך. אינם אויפרוף ווערט צ. אַ. געזאָגט: „ווידער דערמאָנען מיר איך, אַז יידישע ביכער ווערן אַזוי גוט ווי איב־גאַנצן נישט געקויפט, אַז נייע ביכער זענען די יידישע פאַרלאַגן נישט בכח אַרויסצוגעבן און אַז די יידישע בוך־פּראָדוקציע עקזיסטירט כמעט נישט. די שווערע ווירטשאַפטלעכע לאַגע קען בשום אופן נישט באַרעכטיקן דאָס, וואָס ס'קומט איצט פאָר אויף דעם יידישן ביכער־מאַרק... דער יידישער לעזער גייט ביסלעכווייז אַוועק פון יידישן בוך, אַליין נישט פילנדיק, ווי גרויס עס איז זיין שולד לגבי דער יידישער קולטור און לגבי זיך אַליין. אַזאַ צושטאַנד קאָן נישט און טאָר נישט טאָלערירט ווערן. האָט דער יידישער פּען־קלוב, ווי די רעפּרעזענטאַנץ פון דער יידי־שער ליטעראַטור, באַשלאָסן צו פּראָקלאַמירן אַ חודש פאַרן יידישן בוך, פון 1־טן ביזן 30־טן נאָוועמבער... פריינט פון דער יידישער ליטעראַ־טור, טוט אייער חוב!" — ס'זענען אַרויסגער פאָרן אויף דער פּראָווינץ צו אָרגאַניזירן דעם ביכער־חודש י. יאַטשקאָווסקי און ח. לעווינער.

|||| ס'איז פאַרענדיקט אין זאַץ און ס'ווערט אינגיכן אָפּגעדרוקט אַ בוך נאָוועלן פון ש. מי־לער — „דער שמאָלן־גרוב", אין וועלכן ס'גייען אַריין די דערציילונגען: גאָלד, פּאַפּיר, אויפן ליטער, אַז ישיר, אַפּעטיט, דער טערק, אין טאַטנס פּיס־טריט, אַ סטאַנציע, צווישן אייגענע, דער פייער־טאַנץ. — דאָס בוך האַלט 416 זייטן. ס'ווערט אַרויסגעגעבן אין קלעצקין־פאַרלאַג דורך דער קולטור־געזעלשאַפט אין לאָס־אַנזשעלעס.

|||| אין ניו־יאָרק איז באַגאַנגען זעלבסטמאָרד דער אַרויסגעבער פון דעם אַמאָל באַקאַנטן הומאָ־ריסטישן זשורנאַל אין אַמעריקע „דער קיבי־צער" — סאָלאָמאָן פיין. דער פאַרשטאָרבענער איז אַלט געווען 48 יאָר.

|||| אין ניו־יאָרק איז איינגעאָרדנט געוואָרן אַ באַנקעט דורך דעם שרייבער־פאַריין לכבוד י. י. זינגער. ס'האָבן גערעדט הלל ראָגאָף, א. רייזען, ל. קאָברין, י. אָפּאַטאָשו, ח. ליבערמאַן, ב. גלאַזמאַן, ב. באַטווינניק, ל. קרישטאָל, מ. באָ־רוישאָ, מ. אָשעראָוויטש, ש. ניגער. ס'זענען אָנ־געקומען באַגריסונגען פון ד"ר א. קאַראַלניק, ד. פּינסקי, מאָריס שוואַרץ, ב. י. ביאַלאָסטאָצקי א. אַנד.

|||| א. אַלמי גרייט איצט צום דרוק אַ ניי בוך: „מענטשן און אידייען", אין וועלכן ס'וועלן אַריין אָפּהאַנדלונגען וועגן אַ רייִ מייסטער אין דער ליטעראַטור, וויסנשאַפט, פילאָזאָפיע און רעליגיע — צווישן זיי אַ גרויסער טייל יידן־שריפטשטעלער.

|||| דער חודש פאַרן יידישן בוך אין אַרגענטי־נע האָט אַרויסגערופן אַ גרויסע פאַראינטערעסי־רונג. סיי ביבליאָטעקן און סיי פּריוואַט־פּערזאָ־נען נוצן אויס די געלעגנהייט צו פאַרשאַפן זיך די בעסטע ווערק פון דער יידישער ליטעראַטור צו ביליקע פּרייזן. דער געזעלשאַפטלעכער קאָמי־טעט, וואָס פירט אָן מיט דער אַרבעט, ווייזט אַרויס פיל ענערגיע. יעקב מייזיל, וואָס שטייט בראש פון דער ביכער־אַקציע, פאָרט אַרויס אין דער פּראָווינץ פאַרצוזעצן דאָרט די אַרבעט לטובת דעם בוך.

|||| אין פאַרלאַג „אשכול" (בערלין) איז נאָר־וואָס אַרויס דער צווייטער באַנד פון דער העב־רעישער ענציקלאָפּעדיע, וועלכע דערשיינט אונ־טער דער שעף־רעדאַקציע פון ד"ר יעקב קלאַצ־קין. דער באַנד אַנטהאַלט אַרטיקלען פון „אוי־ריגנס" ביז „אַנטיפּס". פון די גרעסערע מאָנאָ־גראַפיעס אין דעם באַנד איז צו דערמאָנען: איי־טאַליע, אינקוויזיציע, אייראָפּע, אישות, אלהים; אַלכימיע, אלכסנדריה של מצרים, אלף בית, עמיגראַציע, אמנות, עמאַנסיפּאַציע, אנוסים. אויסער דעם איז אין דעם באַנד פאַרעפנטלעכט געוואָרן אַ גענויע רשימה פון די אמוראים לויט זייערע דורות מיט אַנטשפּרעכנדע מראי מקומות. ווי דער ערשטער באַנד אַנטהאַלט אויך דער צווייטער באַנד פיל אילוסטראַציעס, דערונטער פאַר־ביקע, ווי אויך מאַפּן. די צוגרייטונג פון די ווייטערדיקע בענדער ווערט פאָרטגעזעצט. דער דריטער באַנד איז שוין כמעט פאַרטיק צום דרוק.

טעאַטער און קונסט

|||| אין „נאָוואָשטשי" - טעאַטער אין וואַרשע הייבט אָן צו שפּילן ב. באַראַטאָוו מיט אַ פייגעם אַנסאַמבל. די פּרעמיערע פון דער ערשטער אויפ־פירונג — „חוד גאָלדער" (רעזשי מ. אַרנ־שטיין) — זאָל פאָרקומען דעם 25־טן ה. ח. פּרטים אין קומענדיקן נומער. — דאָס יידישע וואַרשע האָט זיך דאָך דערוואַרט אויף אַ דראַמאַ־טישן טעאַטער!

|||| די באַוווּסטע דויטש־יידישע אַרטיסטין מאַגדאַ קאַרמען הייבט אָן אירע גאַסטשפּילן שבת דעם 19־טן אין קראָקעווער יידישן טעאַטער ביי מ. ליפּמאַן.

|||| ס'איז פאָרגעקומען אַ געזעגנונגס־גלעזל־טיי לכבוד דער אַרטיסטין גענייאַ שליט. ס'זענען גע־קומען אַ רייִ שריפטשטעלער און פריינט פון דער אַרטיסטין. ס'זענען געהאַלטן געוואָרן רעדעס און ס'זענען באַרירט געוואָרן וויטיקדיקע פראַגן פונם יידישן טעאַטער. מ'האָט באַדויערט, וואָס אַזאַ באַגאַבטע אַרטיסטין האָט נישט געהאַט די מעגלעכקייט צו שפּילן ווי און ווו ס'דאַרף צו זיין אין וואַרשע.

|||| מאָריס לאַמפּע און גענייאַ שליט הויבן אָן זייערע גאַסטשפּילן אין ווין מיט „טביה דער מילכיקער".

|||| ס'איז אָנגעקומען אַ טעלעגראַפישע ידיעה, אַז א. סאַמבערגס ערשטער אויפטריט אין ניו־יאָרק וועט פאָרקומען דאָנערשטאָג, דעם 17־טן אין „קאַרנגי". — זאָל זיין אין אַ גוטער שעה!

|||| דער „בונט אין אַן אויסבעסערונג־הויז" ביי די „ווילנער" (אָנפ. מ. מזאה) אין לאָדזש גייט זינט עטלעכע וואָכן מיט גרויס דערפאָלג.

|||| די אַרטיסטין שושנה איז אָפּגעפאָרן קיין פּאַריז אויף גאַסטשפּילן.

|||| „מאָרפיום" מיט יאָנאַס טורקאָוו און דיאַנאַ בלומענפעלד אין וואַרשעווער ליט. פאַריין גייט מיט דערפאָלג.

|||| ס'ווערט געפייערט אין וואַרשע דער 40־יאָריקער יובל פון דער סצענישער טעטיקייט פון דעם יידישן אַרטיסט ש. ראָטשטיין.

|||| יאָסעלע קאָלאָדני איז צוריקגעקומען קיין פּוילן נאָך אַ דערפאָלגרייכער טורנע איבער לעטלאַנד און ליטע.

|||| חיהלע גראַבער טרעט איצט אויף מיט אירע קאָנצערטן אין ליטע.

|||| זונטיק, דעם 13־טן ה. ח. איז פאָרגעקומען אין וואַרשע די עפענונג פון דער בילדער־אויס־שטעלונג פון קינסטלער אַלפרעד אַבערדאַם, אָרגאַ־ניזירט דורך דער יידישער געזעלשאַפט צו פאַר־שפּרייטן קונסט אין פּוילן.

|||| לודוויק זאַק שפּילט מיט גרויס דערפאָלג אין שטעט און שטעטלעך פון רומעניע. — „אַ גאָלדן לאַנד פאַר טעאַטער — שרייבט אונדז ל. זאַק — מען עסט נישט, און מען גייט אין טעאַטער! אין יאַסי האָט מען געמוזט ברענגען 40 סאָלדאַטן צו האַלטן אָרדנונג! אַזוי גרויס איז געווען דער געדרענג! די באַגייסטערונג איז גרויס!"

רעדאַקטאָר נחמן מייזיל

וואַרשעווער פּרעסע וועגן דעם אויפטריט פון
גענ'יאַ שליט

,,...מיר האָבן געהאַט גוטע גריסן וועגן די אויפטריטן פון גענ'יאַ שליט צוזאַמען מיט באַראַטאָוו און מאָרעווסקין... זי האָט אימפּאָנירנדע אויסערלעכע מיטלען. הויך, שלאַנק, שוואַרץ - חנעוודיק. זי האָט אַ גוטן טאָן אין דער באַנעמונג און קליידט זיך מיט געשמאַק. שוין דאָס אַליין איז אַ געווינס פאַר דער יידישער בינע...''

(א. פויגל אין ,,היינט'')

,,...דער עולם נעמט זי אויף וואַרעם. ער פאָלגט נאָך מיט דער גרעסטער שפּאַנונג די מענטשלעכע טראַגעדיע, וואָס גענ'יאַ שליט לעבט איבער אויף דער בינע. פאַרן ברייטן יידישן עולם איז גענ'יאַ שליט אַ נייער נאָמען. מיר האָבן אָבער געהערט, אַז ערגעץ־ווו געפינט זיך אַ יידישע אַקטריסע, אַ שיינע, אַ רעפּרעזענטאַבלע איינע גענ'יאַ שליט, וואָס האָט געשפּילט טעאַטער אין רוסלאַנד, אין ריגע מיט יוליוס אַדלער, אויף דער פּוילישער פּראָווינץ מיט מאָרעווסקי, אין אויסלאַנד מיט פּאַוול באַראַטאָוו. גענ'יאַ שליט איז יונג, שיין און האָט אַלע אויסערלעכע מעלות, וואָס פעלן אונזערע היימישע אַקטריסעס. חוץ מזה האָט גענ'יאַ שליט שולע. ס'איז נישט גלאַט אויסגעלערנט זיך די ראָלע. נאָר עס איז אַריינגעטראַכט זיך אין דעם מענטשן, אין וועלכן זי וויל זיך אויסלעבן אויף דער בינע. זי האָט איבערצייגט, אַז פון פּאַפּירענע רייד, קאָן אַ באַגאַבטע שוי־שפּילערין אַרויסקריגן מענטשלעכע געפילן.''

(יהושע פערלע אין ,,מאָמענט'')

,,...זי שפּילט שטיל, דיסקרעט, ערנסט, און דאָס איז איר מעלה. זי שפּילט אָפּ איר ראָלע אויפריכטיק, מיט רוטין, מיט איבערצייגונג. און דאָס איז עלול צו געפעלן דעם עולם. אַ פיינע פיגור, אַ קלאָרע, אָנגענעמע דיקציע, אַ גוטער יידיש, אָן רייסעניש און האַנטברעכעניש, אָן היסטעריע — אַ גוטע שוישפּילערין.''

(אלחנן צייטלין אין ,,עקספּרעס'')

,,...מען האָט געהאַט איצט די מעגלעכקייט צו איבערצייגן זיך, אַז די ליב־ווערטער וועגן גענ'יאַ שליט זענען נישט איבערגעטריבן. זי איז אַ גוטע אַרטיסטין מיט גלענצנדע אַרטיסטישע מעגלעכקייטן — אַ פּראַכטפולע געשטאַלט, אַ שיינע שטימע מיט געשמאַקע טענער, — פעסטע, ברוסטיקע און אויך צאַרטע, דינע, — אָן אויסגעצייכנטער יידיש און אַ לעבעדיק, באַוועגלעך געזיכט... גענ'יאַ שליט איז בלי ספק אַ באַגאַבטע אַרטיסטין, זי קאָן און דאַרף פאַרנעמען אַ בכבודיקן אָרט אין אַ גוטן קינסטלערישן טעאַטער. אָבער ווו נעמט מען אים?''

(נחמן מייזיל אין ,,ליט. בלעטער'')

מאריס לאַמפּע או גענ'יאַ שליט
גאַסטשפּילן
אין יידישן טעאַטער אין ווין

ווילנער פאַרלאַג פון ב. קלעצקין

אַלע ווערק פון י. אָפּאַטאָשו

1. אַ ראָמאַן פון אַ פערד־גנב	5.20 גילדן
2. אונטערוועלט	„ 5.60
3. היבּרו (ראָמאַן)	„ 6.—
4. אַליין (ראָמאַן)	„ 5.—
5. לינטשעריי (אַמעריקאַנער נאָוועלן)	„ 6.—
6. אין פּוילישע וועלדער (ראָמאַן)	„ 7.70
7. 1863 (ראָמאַן פון פּוילישן אויפשטאַנד)	„ 5.50
8. אַרום די חורבות	„ 5.50
9. אויף זייטיקע וועגן	„ 6.—
10. ביאַנקאַ	„ 6.50
11. די טענצערין (ראָמאַן)	„ 9.60
12. קלאַסנקאַמף	„ 7.50

פּרייז פון אַלע ביכער צוזאַמען — 76.10 גילדן.
אין 12 פּראַכט־בענדער — 103.10 גילדן.

— בוכהענדלער, ביבליאָטעקן גרויסער ראַבאַט —

הויפּט־פאַרקויף:
„Kult-Buch“, Warszawa, Nalewki 2a.
P. K. O. 6533.

ווילנער פאַרלאַג פון ב. קלעצקין

געקליבענע שריפטן
פון יונה ראָזענפעלד

— נייע אויסגאַבע אין אַכט בענדער —

1. אייגנס	7.—
2. גרענעצן	7.—
3. קאָנקורענטן	7.—
4. דאָס אומפאַרמיידלעכע	7.—
5. דאָס לעבן רופט	7.—
6. באַשערטע זאַכן	7.—
7. וואָס אין לעבן קאָן פּאַסירן	7.—
8. אין איבערגאַנג	7.—

„Kult-Buch“, Warszawa, Nalewki 2a
P. K. O. 6533.

פאַרלאַג ,,קולטור־ליגע''

ווערק פון אַ. מ. פוקס

אונטער דער בריק	4.80
אויפן בערגל	1.80

Kult-Buch, Warszawa, Nalewki 2a

פאַרלאַג ב. קלעצקין

ווערק פון משה קולבאַק

מאָנטיק, משיח בן אפרים	6.50
פּאָעמען און לידער	6.—
יעקב פראַנק	2.50
מאָנטיק	2.50
משיח בן אפרים	3.50

ביבליאָטעקן, בוכהענדלער — ראַבאַט.
Kult-Buch, Warszawa, Nalewki 2a
פאַר געלט אין פּוילן: פּ. ק. אָ. 6533.

יידישער קונסט = טעאַטער אין ניו - יאָרק

(2־טע עוועניו און 12־טע סטריט)

מאָריס שוואַרץ—דירעקטאָר

די אַכטע וואָך

— יעדן פרייטיק שבת און זונטיק

י. י. זינגערס יאשע קאַלב

דראַמאַטיזירונג און רעזשי — מאָריס שוואַרץ

— אין די מיטנוואָך־טעג

שלום אשס חיים לעדערער

דראַמאַטיזירונג און רעזשי — מאָריס שוואַרץ

די ווייטערדיקע אויפפירונג

א. לעיעלעס - דער נייער משיח (אָשר לעמלען)

די באַוווסטע דייטש - יידישע אַרטיסטין

מאגדא קארמען

הויבט אָן אירע גאַסטשפילן

שבת דעם 19 - טן נאָוועמבער

אין קראָקעווער יידישן טעאַטער

דירעקציע משה ליפּמאַן

געזאַמלטע ווערק פון

שלום אש

א שטעטל	3.—	דראַמ. שר. I ביבלישע דראַמען	4.50
ר' שלמה נגיד	2.50	II ב. סאָציאַלע דראַמען	6.30
בילדער און הומאָרעסקן	7.50	III ב. נאַציאָנאַלע דראַמ.	6.30
הימל און ערד	6.60	IV ב. די יורשים א. א.	4.50
אמעריקע	7.50	טויט־אורטייל	3.50
צוויי וועלטן	6.60	חיים לעדערער	3.50
דאָס בוך פון צער	6.60	פון איין קוואַל	5.50
ארץ־ישראל	6.60	פאַר יוגנט	5.50
מערי	5.60	מעשהלעך פון חומש	3.—
דער וועג צו זיך	5.60	רייזע איבער שפּאַניע	3.—
אַנקל מאָזעס	4.90	דער מזבח	3.25
מאָטקע גנב	7.70	ד"ר זילבער, יוסף	3.90
די כישופמאַכערין פון קאַסטיליע	3.25	קוילן	2.50
קידוש השם	4.—	פעטערבורג	10.—
נייע דערציילונגען	4.—	װאַרשע	10.—
די מוטער	9.—	מאָסקווע	11.—

פרייז פון אַלע ביכער צוזאַמען 177.20 זל.

אין 26 פּראַכט־בענד 235.70 זל.

אין 26 לוקסוס־בענד 261.70 זל.

„Kult-Buch", Warszawa, Nalewki 2a,
P. K. O. 6533.

פאַרלאַג ח. בזשאָזאַ, וואַרשע

ערשט דערשינען:

גוסטאַוו לאַנדויער

די רעוואָלוציע

יידיש י. נ. שטיינבערג — — פרייז 3.50 זל.

אינהאַלט:

פאָרוואָרט פון מאַקס. נעטלוי, געשיכטע — כח פון פּראַקטישן לעבן, טאָפּיעס, אוטאָפּיעס, רעוואָלוציעס, די קולטור פון מיטלאַלטער און דער גייסט, די גייסטלאָזיקייט פון דער נייער צייט, די רעפּובליק און די מאָנאַרכאָמאַטן, דער אַנטי־מלוכהשער סאָציאַליזם.

טעזיסן וועגן סאָציאַליזם און זידלונג.

— בוכהענדלער, ביבליאָטעקן ראַבאַט. —

הויפּט־פאַרקויף:

„Kult-Buch", Warszawa, Nalewki 2a. P. K. O. 6.533.

קאָאָפּ. פאַרלאַג „קולטור־ליגע", וואַרשע

ברוך שפּינאָזא — די עטיק

יידיש: וו. נאַטאַנסאָן.

פרייז 8 זל.

בוכהענדלער און ביבליאָטעקן — גרויסער ראַבאַט.

הויפּט־פאַרקויף:

Kult-Buch, Warszawa, Nalewki 2a, PKO. 6533.

Dr.M.Weichert

Cena 50 gr. **Literarisze Bleter Nr 47** (446) Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

Adres redakcji i administracji: „Literarisze Bleter“, Warszawa, Leszno 10/8.

איז הײנטיקן נומער:

צוריקבליקן און אויסבליקן (אַ שמועס
מיט פּראָפ. פישל שניאורסאָן) — נחמן מײזיל
א. לוצקי און זײַן נײַ בוך — א. אלמי
אויפן פּוילישן טעאַטער־פראָנט — מאַרק אַרנשטײן
אַ גרויסע שטײנבאַרג־מאַניפעסטאַציע אין טשערנאָוויץ — חג.
ליד און באַלאַדע
אָקטאָבער; האַרבסט־באַלאַדע; סעפּטעמבער — איציק מאַנגער
דאָס בוך, וואָס כ'האָב אָקאָרשט איבערגעלײענט
יאָזעף פראַנקס „פּאָלק אין פיבער“ — ד. טשאַרני
ווילנער ליטעראַטן־פאַרײן — א. י. גראָדזענסקי
די רינגער פּרעסע (געשיכטלעכער איבערבליק) — ד״ר אַלפרעד בילמאַן
בײַ „אונז“ און בײַ „זײ“ — וו. לאַצקי־בערטאָלדי
דזשאָן גאַלסוואָרטי באַקומען דעם נאָבעל־פּרײַז
די ײדישע שול אויף דער אינטערנאַציאָנאַלער אויסשטעלונג
בריוו אין רעדאַקציע
פון וואָך צו וואָך (ליטעראַטור און קולטור, טעאַטער און קונסט)
בילדער, אַנאָנסן.

צו אונזערע לעזער!

מיטן הײנטיקן נומער שיקן מיר די אַבאָנענטן, וואָס האָבן
אויסגעשריבן די „ליט. בלעטער“ מיט דער ביכער־פּרעמיע

יונה ראָזענפעלד

באַשערטע זאַכן

העפט 1

געזאַמלטע ווערק

פון ברוך גלאַזמאַן

אינם ראָד	7.—
אויף אַן אינזל	10.50
אויף יענער זײַט אָקעאַן	7.—
אויף די פעלדער פון דזשאָ־דזשיא	9.50
פאַרטונקלט גאָלד	7.50
סטעפּ און ישוב	5.50

Kult-Buch, Warszawa, Nalewki 2a

אַבאָנירט און לײענט די וואָכנשריפט פאַר ײדישע קולטור־פּראָבלעמען

ײדיש

וואָס ס'גיט אַרויס די קולטור־געזעלשאַפט
פּרײַז פאַר אַ קוואַרטאַל בלויז 7 גילדן.
אין פּוילן אַבאָנירט בײַ די „ליט. בלעטער“
אַדרעס: „ליט. בלעטער“ וואַרשע, לעשנע 10

HOTEL „BRITANIA“

Warszawa, Nowolipie Nr 18

Telefony: Centrala 11-64-15
Zarząd 12-09-12

האָטעל „בריטאַניאַ“, איז צענטער פון שטאָט, נײַ אויפגעבויט.

באַזיצט 90 מאָדערן־אײַנגעריכטעטע צימערן, מיט די פענסטער אין אַ גאָרטן; הײס און קאַלט וואַסער אין יעדן צימער;
צענטראַלע באַהײצונג. וואַנעס, טעלעפאָנען אויף יעדן שטאָק. ווינדע.
מוסטערהאַפטע רײנקײט — פּונקטלעכע באַדינונג — געשמאַקע און געזונטע קיך.

פּרײַזן זײער נידעריקע

אין אונזער האָטעל פאַרפאָרן ס'רוב ײדישע קינסטלער און ליטעראַטן פון אויסלאַנד.
עס האָבן בײַ אונז געוווינט אַ לענגערע צײַט: צילי אַדלער, ש. י. אימבער, י. אַפּאַטאָשו, י. באַטאָשאַנסקי, בערטאַ גערסטען, העריץ גראָסבאַרט, א. האַרקאַווי, א. מאָרעווסקי, דזשוליוס נאַטאַנסאָן, ש. ניגער, נעלי קעסמאַן און אַנדערע.

נײַגעמער יאַרגאַנג

אַבאָנאַמענט־פּרײַז אויף יאָר 1932:
אין פּוילן (מיט דער ביכער־פּרעמיע): ¼ יאָר — 10 גילדן.
(אָן דער ביכער־פּרעמיע): ¼ יאָר — 5 גילדן.
אין אויסלאַנד (מיט דער ביכער־פּרעמיע): ¼ יאָר — 2 דאָלאַר.
(אָן דער ביכער־פּרעמיע): ¼ יאָר — 1 דאָלאַר.

אַנאָנסן־פּרײַז:

פאַר 1 מילימעטער־שורה 20 גראָשן.
אַנאָנסן־זײַטן — האַלבן 6 שפּאַלטן.
אַדרעס: „Liter. Bleter“, Warszawa, Leszno 10/8
פאַר געלט: P. K. O. 6.39. טעלעפאָן: 11.10-71
נישט אָנגענומענע מאַנוסקריפּטן ווערן נישט צוריקגעשיקט
און עס ווערט נישט וועגן זײ געפירט קײן קאָרעספּאָנדענץ.

Red. J. Mejsels. — Wyd. B. Kleckina. Drukarnia B-ci Wójcikiewicz, Warszawa.